Михайло Лозинський.

Автономія країв в австрійській конституції.

Відбитка з „Студій з поля суспільних наук і статистики“, т. III.

Ціна 1 кор.

ЛЬВІВ — 1912.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00483580 (S)

2006

14

Михайло Лозинський.

Львів. Бібліотека
АН УРСР
13.339

Автономія країв в австрійській конституції.

Відбитка з „Студій з поля суспільних наук і статистики“, т. III.

БІБЛІОТЕКА
23884

Ціна 1 кор.

ЛЬВІВ — 1912.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

595(Б936)

70К

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 56998

ВСТУП.

Історія повставаня австрійської держави, се історія прилучуваня до державного центра що-раз нових, до того часу самостійних державних організмів і піддаваня їх під нівелюючий вплив державного централізму, що в державне тїло, зложене з частий, з яких кожда мала свої окремі інтереси і змаганя і тільки улягаючи силї творила державну цїлість, мав вдунути духа державної ідеї і стопити ті ріжнородні части в один державний організм, у щось в роді „австрійської нації". Та хоч державний централізм в краях Габсбурґської династії за останнє століте абсолютистичної ери осягнув великі успіхи, одначе не вдало ся йому зовсім знищити почутя окремішности окремих складових частий держави. І при перемінї абсолютистичної форми правлїня на конституційну прийшло ся йому числити ся також з тим почутєм і в меншій або більшій мірі уступити перед ним — у формі признаня автономії окремим складовим частям держави.

Задача сеї праці — представити історичний розвиток і теперішний стан автономії країв в австрійській конституції. Щоб не розширяти надмірно рам праці, представлені будуть у нїй тільки законні основи автономії країв, з поминенєм представленя будови, яка виросла на тих основах, прибираючи зрештою в окремих краях відмінні форми.

В історії розвитку австрійської конституції зустрічаємо дві форми признаня автономії окремим частям держави. Одна полягає на тім, що приймає за основу державного устрою загальнодержавне, центральне законодавство і тільки деякі, точно означені справи відступає законодатній компетенції краєвих законодатних інституцій. Сю форму признаня автономії можна би назвати централїстичною. Друга форма, яку можна би назвати федералїстичною, полягає на тім, що основою державного устрою являєть ся законодавство краєвих законо-

датних інституцій, яких компетенції підлягають усі справи — з виїмком точно означених справ загально-державного характера, що признають ся загально-державному, центральному законодавству. При першій формі зберігаєть ся державний централїзм, друга веде до федералїстичного устрою держави. Одначе, розуміють ся, і при централїстичній формі признаня автономії можна так розширити компетенцію краєвих законодатних інституцій, що з державного централїзму остане тільки тїнь, і так само при федералїстичній формі загально-державні справи можна означити так широко, що прінціп загальности законодавства краєвих законодатних інституцій остане формою без змісту. Як кожда з тих форм проявляла ся в історії розвитку австрійської конституції, побачимо далї.

Остаєть ся ще згадати про спір на тему: централїзм чи децентралїзація? І одна і друга форма державної орґанїзації має і завзятих оборонців і завзятих противників. Хто головним чинником суспільного поступу вважає державну власть, той ідеалом державної орґанїзації вважати-ме державний централїзм. Хто знов жерелом суспільного поступу вважає розвиток самодїяльности суспільности, той обороняти-ме прінціп як найдальшої децентралїзації, щоб запевнити як найширший простір для розвитку суспільних сил. До сього другого погляду прилучаєть ся також автор. Між державою і суспільністю панує внутрішний конфлїкт інтересів: інтереси держави і суспільности не тільки не є, але й не можуть бути ідентичні. В тім конфлїктї державний централїзм означає перевагу інтересів держави над інтересами суспільности; децентралїзація витворює противагу зі сторони суспільности проти всемогучости держави.

Очевидно, в історії можна вказати на відносини, де централїзм був чинником поступу, автономія — кріпостю реакції. Але се значить тільки, що суспільне житє не знає абсолютних шабльонів. І в кождім такім випадку можна віднайти особливі причини, які виясняють його.

Виставляючи прінціп децентралїзації взагалї, тим більше відповідним треба признати сей прінціп в державах, які не творять орґанїчної цїлости, тільки складають ся з окремих індівідуальностий. З того становища в австрійській державі вказана як найширша децентралїзація в користь самостійности її складових частий.

Инше питанє, чи ті складові части австрійської держави, які австрійська конституція признає окремими індівідуальностями,

справдї творять орґанїчні індівідуальности, себто, чи теріторіяльні основи автономії складових частий австрійської держави правильні. На се питанє можемо коротко відповісти: нї. Докладний розслїд сього питаня що-до цїлої держави не належить зрештою сюди; про Галичину буде мова в відповідних місцях.

I.

Перша австрійська конституція з 25. цьвітня 1848 р. — Кромеріжський проект. — Державна конституція з 4. марта 1849 р. — Краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р. — Поворот до абсолютизму.

Перша австрійська конституція (звана також від імени тодїшного міністра внутрішних справ конституцією Пілєрсдорфа), оголошена під впливом мартових подій цїсарським патентом з 25. цьвітня 1848 р. як „конституційна грамота австрійського цїсарства“, постановляє в § 2., що „конституційна грамота відносить ся до отсих країв цїсарства: до королївства Чехії, Галичини, Володимирії з Осьвєнцїмом і Затором і Буковиною, Іллірії (що складаєть са з князївств Каринтії і Країни і губернїяльного округа Побережа), до королївства Дальматії, до архикнязївства Австрії висше й низше Анїзи, до князївств Зальцбурґа, Стирії, Горішного й Долїшного Шлеска, до маркґрафства Моравії, до укняженого ґрафства Тиролю з Форарльберґом“[1]).

Погляньмо, в яких межах „конституційна грамота“ признає вичисленим складовим частям держави автономію.

Як загально-державну законодатну інституцію „конституційна грамота“ установляє Державний Сойм (Reichstag), зложений з двох палат (сенат і палата послів). Законодатна компетенція Державного Сойму означена в §§. 45—47. ось-як:

„§. 45. Всї закони потребують згоди обох палат і цїсарської санкції.

„§. 46. В першім Державнім Соймі, який має відбути ся, і після кождого нового обнятя правлїня буде означена цівільна лїста цїсаря на цїлий час його правлїня.

[1]) Die österreichischen Verfassungsgesetze. Herausgegeben von Dr. Edmund Bernatzik, Professor an der k. k. Universität in Wien. Leipzig 1906. (Видавництво: Studienausgabe Oesterreichischer Gesetze, veranstaltet von Dr. Alexander Löffler, Professor an der Universität in Wien. Band III.). Стор. 75.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

„Апанажі й вивіноване членів цїсарського дому будуть від випадку до випадку предкладані Державному Соймови для ухвали.

„§. 47. Річні призволеня на доповнене постійного війська, дозвіл на побиране податків і данин, затяганє державних довгів, позбуване державних дібр, розслїджуване й установлюване річного преліїмінаря державних доходів і видатків і річного замкненя обороту може наступити тільки через закон.

„Отсї законопроєкти мають бути внесені найперше в палатї послів“[1]).

З сих постанов виходить, що поза справами, вичисленими в §§. 46. і 47., які є виразно застережені компетенції Державного Сойму, всї инші справи можуть бути полагоджувані також з поминенєм Державного Сойму, хоч з другої сторони компетенція Державного Сойму не є виразно обмежена на справи, вичислені в §§. 46. і 47. Таким чином у „конституційній грамотї“ не знаходимо ясного означеня компетенції Державного Сойму і відграниченя її з одного боку від управлень екзекутивної власти, з другого — від компетенції краєвих законодатних інституцій.

Ще більше неясно означує „конституційна грамота“ автономічні права окремих країв держави, а саме:

„§. 54. В окремих краях мають істнувати провінціональні Стани для береженя провінціональних інтересів і для полагоджуваня потреб, які випливають з тих інтересів, на скільки вони не є обняті загальними потребами держави. Дотеперішні провінціональні Стани задержують свій устрій і дїяльність, на скільки конституційний документ не робить змін.

„§. 55. Одною з перших задач Державного Сойму буде розслїдити й оцїнити відповідні духови часу зміни дотеперішнього устрою провінціональних Станів, які мають вони самі предложити...“[2])

Отже законодатна компетенція провінціональних Станів обнимає „береженє провінціональних інтересів і полагоджуване потреб, які випливають з тих інтересів, на скільки вони не є обняті загальними потребами держави“. З сього виходило би, що провідною думкою першої австрійської конституції є державний централїзм, який за основу державного устрою приймає загальнодержавне, центральне законодавство, відступаючи тільки деякі

[1]) Там-же, стор. 79.

[2]) Там-же, стор. 80.

провінціональні справи провінціональному законодавству. Одначе ся провідна думка проведена тільки загально й неясно, і ми не знаємо як слїд анї компетенції Державного Сойму, анї тим менше компетенції провінціональних Станів. В кождім разї компетенція провінціональних Станів була би значно обмежена, коли з окрема рішаючий голос у справі реформи їх устрою був застережений Державному Соймови.

В дальшім розвитку подій 1848 р. цїсарською проклямацією з 18. мая 1848 р. проголошено Державний Сойм конститууючим з одною тільки палатою. Свої наради розпочав він 22. липня 1848 р. у Відні, а 15. падолиста 1848 р. перенесено його до Кромержа. Тут конституційна комісія в часї від 13. сїчня до 3. марта 1849 р. ухвалила проєкт конституції, який на основі умови більшости мав бути принятий на плєнарнім засїданю 15. марта 1849 р. зараз після першого читаня. Одначе рівночасно з конституційною комісією Державного Сойму „працювало“ також правительство, яке 4. марта 1849 р. розвязало Державний Сойм і октроювало нову конституцію. Таким чином ухвалений конституційною комісією Державного Сойму в Кромержи проєкт конституції так і остав тільки історичним документом тогочасних змагань народів австрійської держави, відомим під назвою Кромержського проєкту.

Справу автономії країв ставив Кромержський проєкт зовсїм ясно, а при тім зазначував їй широкі межі.

Поділ держави на краї представляєть в проєктї так:

„§. 2. Краями цїсарства, для яких має обовязувати отся конституція, є: 1. королївство Чехія, 2. королївство Галичина і Володимирія з Краковом[1]), 3. королївство Дальматія, 4. архикнязївство Австрія низше Анїзи, 5. архикнязївство Австрія висше Анїзи без области над Іном, 6. князївство Зальцбург з областю над Іном, 7. князївство Стирія, 8. князївство Каринтія, 9. князївство Країна, 10. князївсво Шлеск, 11. маркграфство Моравія, 12. укняжене ґрафство Тироль з Форарльберґом, 13. Побереже, 14. Буковина.

§. 3. Галичину й Володимирію з Краковом дїлить ся на 10 округів, Чехію на 9, Моравію на 4, Австрію

[1]) Докладний звіт з нарад конституційної комісії в справі Галичини, як і взагалї все, що відносить ся до правно-політичного положеня Галичини в тих часах, — див. „Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850“. Написав *Іван Кревецький*. У Львові 1910.

низше Анїзи на 3, Тироль з Форарльбергом на 3 (нїмецький Тироль, італїйський Тироль, Форарльберг), Стирію на 2. Означенє тих округів буде переведене державним законом з можливо найбільшим узглядненєм национальности. Кождий з инших країв держави творить один округ“[1]).

Про законодатну власть §. 35. постановляє: „Законодатну державну власть виконує цїсар спільно з Державним Соймом, законодатну власть, передану кождому краєви, виконує цїсар як суверен краю спільно з краєвим соймом або окружним соймом“[2]).

Таким чином проєкт заводить три законодатні институції: державний сойм, краєвий сойм, окружний сойм.

Державний Сойм складаєть ся з двох палат: палати народньої і палати країв (§. 73.). Законодатної компетенції Державного Сойму проєкт не означає, бо не вважає сього за потрібне: з духа конституції і з окрема з §. 35. виходить, що законодатна компетенція Державного Сойму обнимає всї справи державного житя — з виїмком тих, які передано краям.

Перейдемо до краєвих соймів, що-до яких проєкт постановляє:

„§. 110. Кождий край держави має право відбувати свій власний краєвий сойм.

„§. 111. Краєві конституції, які мають бути установлені конститууючими краєвими соймами, входять у житє аж після затвердженя їх законодатною державною властю. Се відносить ся також до пізнїйших ревізій краєвої конституції, одначе Державний Сойм не може відмовити затвердженя, коли її постанови не противлять ся основним прінціпам державної конституції.

„§. 112. В краєвих конституціях мають бути збережені отсї основні постанови: 1. Посли мають бути вибирані безпосередно відповідно до числа населеня, з застереженєм постанов про окреме заступництво більших місцевостий; 2. з виїмком однорічного правильного осїдку в данім краю держави не можуть бути означені для активного і пасивного виборчого права жадні инші або більші обмеженя, як ті, що їх заряджує закон для виборів до народньої палати; 3. виборчі округи мають бути утворені з можливо найбільшим узглядненєм национальности;

[1]) Там-же, стор. 85—86.
[2]) Там-же, стор. 86—87.

4. наради є явні, з признанєм рівного управненя краєвих мов; 5. признаний краєвим властям сею конституцією автономний круг дїяльности не може бути переступлений.

„§. 113. Краям держави з мішаним національним складом вільно утворити в краєвій конституції інституцію, яка рішала би справи чисто національного характера способом мирового суду.

„§. 114. До самостійної законодатної власти соймів належать:

1. Краєві фінанси: a) управа краєвих фондів і дібр, b) краєві оплати на покритє краєвих видатків, c) краєві довги, d) установленє річного краєвого буджету, e) відбиранє, провірюванє і полагоджуванє краєвих рахунків.

2. Полїтичні справи краю: a) підпиранє штук і наук, b) нагляд над побожними фондаціями, c) справи бідних, заклади для хорих і заклади гуманїтарні, d) постанови про челядь, про гашенє огню і постанови будівляні.

3. Справи публичного господарства: a) піднесенє первісної продукції, промислу і руху в нутрі краю, b) закладанє кас ощадности, позичкових закладів і гіпотечних банків, c) справи краєвої комунїкації дорогами і каналами, далї регуляції рік та инші водні будови, d) публичні будови для краєвих потреб.

„§. 115. Краєвий сойм має далї в межах, означених державними законами, управильняти: 1. справи науки і народнього вихованя, 2. віроісповідні і церковні справи, 3. краєву поліцію в усїх областях, не наведених в §. 114.

„§. 116. Краєвий сойм має далї управильняти всї ті внутрішні справи, які йому будуть призначені державними законами.

„§. 118. Краєвий сойм має право домагати ся від правительства пояснень про всї области краєвої адмінїстрації, приймати петиції й вести над ними розправи, установляти слїдчі комісії, звертати ся з адресами до цїсаря й Державного Сойму, як також з відозвами до краєвих соймів инших країв держави“ [1]).

Далї §. 104. постановляє: „Начальник краю (губернатор), намісник, або, коли йому додані відповідальні радники, контрасигнуючий член ради намісництва відповідає перед соймом за виконанє краєвих законів. Де є відповідальні радники намісництва, жаден акт намісника, що відносить ся до

[1]) Там-же, стор. 94—96.

виконаня краєвих законів, не є важний без співпідпису відповідального радника намісництва“[1]).

Третьою законодатною властю є окружні сойми в краях, поділених на округи. Послів окружних соймів вибирають рівночасно з послами краєвого сойму в той сам спосіб, і на той сам час у подвійнім числі, тільки коли-б через те число послів даного окружного сойму мало бути більше від числа послів даного краєвого сойму, тоді відпадає постанова про подвійне число (§. 123.). В краях, неподіленх на округи, краєвий сойм сповняє також задачі окружного сойму (§. 128).

Компетенцію окружних соймів означує проєкт ось-як:

„§. 125. До круга дїяльности окружних соймів належать:

1. Громадські справи, а саме: a) укладанє громадської ординації на основі державного громадського закона, як також затверджуванє статутів окремих громад; b) нагляд і контроля над всїми громадами що до заряджуваня ними основним майном; c) рішенє всїх спорів між громадами або членами громади і начальниками в дорозї відклику на основі постанов громадського закона; d) рішенє про права свійщини і на випадок відмови принятя горожанина держави в громадський звязок. Проти рішеня округа в громадських справах нема дальшого відклику.

2. Окружні дороги й инші окружні способи комунїкації.

3. Закладанє кас ощадности і позичкових закладів.

4. Полагоджуванє всїх справ, які відносять ся тільки до округа або кількох його повітів.

„§. 126. Крім того окружному соймови, коли він се вважати-ме потрібним в інтересї округа, оставляєть ся для управильнюваня й управи в межах державних і краєвих законів: a) справи народної науки і вихованя з правом означуваня викладової мови і предметів науки, одначе з рівно справедливим узглядненєм мов округа; b) справи бідних; c) заклади для хорих і заклади гуманїтарні; d) місцеві побожні фондації; e) інституції для піднесеня рільництва.

„§. 127. Окружні сойми мають право побирати окружні додатки для покритя потреб округа“[2]).

До управнень краєвих і окружних соймів належало право вибору членів палати країв Державного Сойму (§§ 99—101.). Кождий краєвий сойм мав вибирати 6 членів, кождий окружний

[1]) Там-же, стор. 93.

[2]) Там-же, стор 96—97.

сойм одного. Пасивне право вибору мали ті, що мали всї вимоги вибору до краєвого сойму і скінчили 33. рік житя.

На випадок компетенційного спору між сими трьома законодатними інституціями маємо в уступі „про правительственну власть взагалї“ постанову §. 34-ого, що „при сумнївї про компетенцію державних і краєвих правительственних властий здогад промовляє за центральною властю“[1]).

Наведні постанови Кромерижського проєкту ставлять справу автономії країв зовсїм ясно. Проєкт приймає за основу державного устрою загально-державне, центральне законодавство, одначе оставляє широке поле для краєвого законодавства, а крім того скріпляє прінціп місцевої самоуправи заведенєм окружних соймів, які формально вважає на рівнї з Державним Соймом і краєвими соймами законодатними інституціями, хоч у дійсности вони підходять радше під понятє самоуправних інституцій. Краєві конституції проєкт, правда, узалежнює від Державного Сойму, одначе робить се в тій цїли, щоб перешкодити запанованю реакції в окремих краях держави. Поза тим компетенція краєвих соймів дуже широка, аж до відповідальности начальника краю за виконанє краєвих законів, права звертати ся з відозвами до инших краєвих соймів і права вибору членів палати країв Державного Сойму включно.

В означеню підстав державного, краєвого й окружного законодавства бачимо також поважну тенденцію запорученя національної рівноправности, хоч ся тенденція не знайшла на жаль повного вислову в означеню національно-теріторіяльних основ для краєвої автономії. Наслїдком централїстичних змагань полїтично сильнїйших націй окремих країв проєкт обмежив ся до компромісового становища в національній справі, задержуючи єдність національно мішаних країв та стараючи ся в межах тої єдности забезпечити полїтично слабшим націям їх національні права.

Кромерижському проєктови, як уже сказано, не судило ся стати законом. Д. 7. марта 1849 р. посли Державного Сойму, якого засїданє було назначене на сей день, застали будинок Сойму обсаджений військом.

Рівночасно оголошено цїсарський манїфест з 4. марта 1849 р., який, після цїлого ряду нападів на Державний Сойм, заявляє:

[1]) Там-же, стор. 86.

„З тих причин порішили Ми для цілости держави: надати Нашим народам з вільної волі і власної власти ті права, свободи і політичні інституції, які їм Наш славний стрий і попередник цісар Фердинанд I. і Ми самі обіцяли і які Ми по Нашому найлїпшому розуміню і совісти признали найспасеннїйшими і найкориснїйшими для добра Австрії. Відповідно до того оголошуємо під нинїшним днем конституційну грамоту для єдиного і неділимого цісарства Австрії, замикаємо отсим збори Державного Сойму в Кромерижи, розвязуємо його і заряджуємо, шоб його члени зараз після оголошеня розійшли ся“[1]).

Як зазначено в сім манїфестї, цісарським патентом з того-ж 4. марта 1849 р. оголошено рівночасно „державну конституцію для цісарства Австрії“, звану також конституцією Оломунецькою, бо манїфест і патент з 4. марта 1849 р. датовані в Оломунци.

Від першої австрійської конституції і від Кромерижського проєкту ріжнить ся отся конституція що-до своїх територіяльних основ тим, що розтягає понятє „єдиного і неділимого цісарства Австрії“ також на краї угорської корони, в яких тоді кипіла революція проти Габсбургів, і ставить їх на рівні з усїми иншими краями держави. В сїй справі §. 1. конституції постановляє:

„Цісарство Австрія складаєть ся з отсих коронних країв: з архикнязївства Австрії висше і низше Анізи, з князївства Зальцбурґа, з князївства Стирії, з королївства Іллірії, в якого склад входять: князївство Каринтія, князївство Країна, укняжене ґрафство Ґориція і Ґрадіска, маркґрафство Істрія і місто Трієст з округом, з укняженого ґрафства Тиролю і Форарльберґу, з королївства Чехії, з маркґрафства Моравії, з князївства Горішнього і Долїшнього Шлеска, з королївств Галичини і Володимирії з князївствами Освєнцїмом і Затором і з великим князївством Краківским, з князївства Буковини, з королївств Дальматії, Хорватії і Славонії з хорватським Побережем, містом Фюме і приналежним округом, з королївства Угорщини, з великого князївства Семигороду разом з Саксонським Краєм і з ново прилученими жупанатами Красна, Середнїй Сольнок і Заранд, далї з округа Кевар і міста Цілляг (Zillenmarkt), з військового погранича і Льомбардсько-венецького королївства“[2]).

[1]) Там-же, стор. 105—106.

[2]) Там-же, стор. 106.

Про правно-політичне положенє тих країв в державі постановляє §. 4.: „Окремим коронним краям запоручаєть ся їх самостійність у тих границях, які встановляє отся державна конституція“[1]).

Перейдемо до змісту й границь тої самостійности коронних країв в области законодавства.

Про законодатну власть постановляє §. 37.: „Законодатну власть у державних справах виконує цїсар з Державним Соймом, у краєвих справах цїсар разом з краєвими соймами“[2]).

Отже зустрічаємо понятя справ державних і краєвих. Означенє сих понять знаходимо в §§. 35. і 36., а саме:

§. 35. За краєві справи признаєть ся:

I. Всї заряджења в справі

1. краєвої культури;
2. публичних будов, ведених коштом краю;
3. добродїйних закладів в краю;
4. буджету і складаня краєвих рахунків

a) як що-до краєвих доходів з управи приналежного краєви маєтку, з оподаткованя на краєві цїли і зуживаня краєвого кредиту,

b) так і що-до краєвих видатків, як звичайних, так і надзвичайних.

II. Близші заряджења в границях державних законів що-до

1. громадських справ;
2. церковних і шкільних справ;
3. даваня підвод, а також заосмотрюваня в поживу і кватированя війська. В кінцї

III. заряджења в тих справах, які державними законами будуть придїлені кругови дїяльности краєвої власти.

„§. 36. За державні справи признаєть ся:

a) всї справи, що відносять ся до пануючого цїсарського дому і прав корони;

b) міжнародне заступництво держави і всїх її інтересів, особливо заключуванє договорів з чужими державами;

c) відносини держави до церкви;

d) висше шкільництво;

e) всї військові справи на суші й морі;

---

[1]) Там-же, стор. 106—107.

[2]) Там-же, стор. 111.

f) державне господарство включно з коронними добрами й державними доменами, під яким розуміють ся маєтки, означувані доси назвами дібр державних, камеральних або фіскальних; державні копальні, далі державні монополі, державний кредит і всі податки та данини на державні цїли;

g) всі промислові і торговельні справи включно з мореплавством, митами, банками, монетою, гірництвом і управильнюванєм міри й ваги;

h) всі державні комунїкації водні і сухопутні, зелїзниці, почти й телєграфи, взагалї всі державні будови;

i) всі урядженя й зарядженя для береженя внутрішнього безпеченства в державі; в кінцї

k) всі справи, які державною конституцією або державними законами не означено як справи краєві“[1]).

Як уже сказано в §. 37., „законодатну власть у державних справах виконує цїсар разом з Державним Соймом“. Державний Сойм складаєть ся з двох палат: висшої і низшої (§. 38). Висшу палату вибирають краєві сойми, висилаючи до неї в части своїх членів, а в части довільно вибраних делєґатів; пасивне виборче право звязане тут з високим цензом віку й маєтку (§. 40—42.). Низша палата вибираєть ся „безпосередним народним голосованєм“ (§. 43.). Законодатну компетенцію Державного Сойму ще раз означує виразно §. 67., який постановляє: „Державному Соймови прислугує участь у законодавстві про ті справи, які в отсїй конституції означені як справи державні“[2]).

Перейдемо до постанов про краєві конституції і краєві сойми. Отже §. 70. постановляє: „Вичислені в §. 1. коронні краї в справах, які державна конституція або державні закони признають справами краєвими, будуть заступлені краєвими соймами“[3]). Далї в §§. 71—76. говорить ся про устрій країв угорської корони. В кінцї §. 77. заповідає: „Всї инші коронні краї одержать власні краєві конституції“. Станові конституції тратять обовязуючу силу[4]). До краєвих конституцій відносять ся далї §§. 81. і 83. §. 83. постановляє: „Всї конституції окремих коронних країв, які складають державу, мають увійти в житє протягом 1849 р. і мусять бути предложені першому загальному австрійському Державному Соймови, який буде скликаний зараз після

[1]) Там-же, стор. 109—111.
[2]) Там-же, стор. 114.
[3]) Там-же, стор. 114—115.
[4]) Там-же, стор. 116.

заведеня їх“[1]). А §. 81. каже: „Зміни краєвих конституцій у краєвих соймах, які в-перше будуть скликані, можуть бути вношені в звичайній дорозі законодавства. В слїдуючих краєвих соймах для ухвали про такі зміни має бути потрібна присутність найменше трьох четвертин послів і згода найменше двох третин присутних“[2]).

Законодатну компетенцію краєвих соймів ще раз означує виразно §. 80.: „Кождому краєвому соймови признаєть ся право участи в законодавстві в краєвих справах і право предкладати закони, як також право наглядати над виконанєм краєвих законів“[3]).

На основі наведених постанов конституції з 4. марта 1849 р. справа автономії країв представляєть ся в загальних рисах так само, як у Кромерижськім проєктї. Основою являєть ся законодавсто Державного Сойму, якого компетенція означена точно в §. 36., де знаходимо виразну постанову, що все, що не признано виразно за справи краєві, вважаєть ся справами державними і належить до компетенції Державного Сойму. Таким чином компетенція краєвих соймів має точно означені границї: обнимає вона виключно справи, вичислені в §. 35. В порівнаню з Кромерижським проєктом конституція з 4. марта 1849 р. зменшує автономічні управненя країв. Та все таки признає вона краєвим соймам вплив на державне законодавство через вибір висшої палати. Що-до краєвих конституцій, то їх мав надати, як і конституцію державну, сам монарх (на основі Кромерижського проєкту мали їх установляти к о н с т и т у ю ч і краєві сойми), одначе право змін було застережене краєвим соймам.

Як заповідав §. 83. конституції з 4. марта 1849 р., протягом 1849 р. мали всї коронні краї дістати краєві конституції. Сю обіцянку, правда, тільки п о ч а т о виконувати з к і н ц е м 1849 р. (переважна часть краєвих конституцій оголошена цїсарськими патентами з 30. грудня 1849 р.), але все таки протягом 1850 р. виконано її. Найпізнїйше дістала краєву конституцію Г а л и ч и н а (рівночасно з Буковиною); її оголошено цїсарським патентом з 29. вересня 1850 р.

---

[1]) Там-же, стор. 116.
[2]) Там-же, стор. 116.
[3]) Там-же, стор. 116.

Ся краєва конституція для Галичини заслугує на увагу не стільки визначенєм границь краєвої автономії в конкретнім випадку, бо сї границї визначувала вже державна конституція, скільки внутрішним устроєм краю. В нїй бачимо ми пробу погодити дві противні національно-полїтичні тенденції, які в тих часах бороли ся в краю: тенденцію польського державного централїзму, щоби землї, які перейшли під Австрію з подїлу польської Річи посполитої, творили під Австрією окрему цїлість, з одного боку по змозї як найбільш унезалежнену від решти держави, з другого-ж як найбільше сцентралїзовану і під польським полїтичним пановапєм остаючу, так щоб та цїлість могла бути під правно-полїтичним оглядом польською країною, продовженєм польської державности, — і тенденцію українського народу визволити ся з-під польського панованя й одержати змогу жити на своїй території власним правно-полїтичним житєм, творити серед автономних країв держави окремий український край. Відповідно до сих двох тенденцій Поляки домагали ся неподїльности земель, які Австрія дістала з подїлу Польщі, Українцї домагали ся подїлу їх на дві окремі автономні провінції: польську й українську. В кодифікованю державної конституції все перемагала — як ми се бачили і з конституциї Піллєрсдорфа і з Кромерижського проєкту і з Оломунецької конституції — тенденція польського державного централїзму. Українській тенденції Кромерижський проєкт старав ся відповісти творенєм округів з окружними соймами і постійним зазначуванєм, що при твореню виборчих округів до Державного Сойму і до краєвого сойму, як також при подїлї краю на области окружних соймів повинні по змозї бути узгляднені національні окремішности. Українській тенденції старає ся відповісти також краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., яка йде в сїм напрямі значно далї і дїлить край на три области: чисто польську краківську, мішану польсько-українську львівську і чисто українську станиславівську тай установляє в кождій з тих областий рівнорядні областні сойми, т. зв. соймові курії, з яких кожда на своїй території самостійно сповняла би ті законодатні задачі, які державна конституція призначує краєвим соймам.

Внутрішний устрій краю на основі краєвої конституції з 29. вересня 1850 р. представляєть ся в головних рисах так[1]):

[1]) Докладне представленє внутрішного устрою краю на основі конституції з 29. вересня 1850 р., як також текст конституції — див. в названій працї І. Кревецького „Справа подїлу Галичини в рр. 1846—50".

На основі §. 7-ого „в краєвих справах Галичини й Володимирії з князївствами Осьвєнцїмом і Затором і великим князївством Краківським атрибуції, які належать на підставі державної конституції до круга дїланя краєвої репрезентації, будуть виконувати соймові курії й виходячі з них Видїли“[1]). Сю загальну постанову доповняє постанова §. 10-ого, що „краєва репрезентація... складаєть ся з трьох соймових курій, які відповідають трьом адмінїстраційним округам і з яких кожда є зложена з послів даного адмінїстраційного округа“[2]).

Виконуючим органом соймових курій є Краєвий Видїл, зложений з 15 членів, з яких кожда соймова курія вибирає 5, очевидно з-поміж своїх членів (§. 39.). Краєвий Видїл, як бачимо, являєть ся таким чином представником єдности краю.

Так само представником єдности краю є т. зв. Центральний Видїл, який складаєть ся з 33 членів, а саме: з 15 членів Краєвого Видїлу і з 18 членів, вибираних ad hoc в рівнім числї (з кождої по 6) соймовими куріями (§. 46.), і який, як побачимо далї, є в своїм роді висшою законодатною інстанцією.

Законодатна компетенція соймових курій і Центрального Видїлу представляєть ся так:

Найперше згідно з §. 36. k) державної конституції з 4. марта 1849 р. краєва конституція в §. 8. постановляє, що „всї справи, які державна конституція або державні закони не признали краєвими, належать до круга дїяльности державної власти“[3]).

Які справи державна конституція признає справами краєвими, постановляє §. 9., який є повторенєм §. 35-ого державної конституції.

Так представляють ся границї краєвої автономії взагалї.

З окрема про компетенцію соймових курій краєва конституція постановляє:

„§. 60. Ухвала соймової курії одержує наслїдком цїсарської санкції силу краєвого закона, який обовязує в усїх тих краєвих справах, що не є застережені виразно чи сею краєвою конституцією, чи державними законами для всїх курій разом...

„§. 61. До справ, які з огляду на §§. 35. і 36. державної конституції і — на скільки вона се постановляє — в границях державних законів входять у круг дїяльности окремих соймових

---

[1]) Там-же, стор. 124.
[2]) Там-же, стор. 125.
[3]) Там-же, стор. 124.

курій (§. 60.), належать: справи краєвої культури, з окрема дїленє й лученє ґрунтів, наводнюючі й відводнюючі урядженя, дальше будови дорогові, водні й ин., яких покритє передано законом даному адмінїстраційному округови, добродїйні й гуманїтарні заклади, уряджувані або удержувані з фондів адмінїстраційного округа; — установленє плємінаря й полагоджуванє рахунків доходів і видатків адмінїстраційного округа, призначених тільки для краєвих цїлий, і заряд маєтком, приналежним до адмінїстраційного округа; — опіка над бідними, на скільки се не належить до місцевих або повітових громад; — громадські справи, головно ті, які застережені соймови §§-ами 6., 69., 70., 74., 79. і 80. громадського закона, а також справи, застережені краєвому законодавству громадськими ординаціями тих міст коронного краю, які одержали окремий устрій; — церковні і шкільні справи, даванє підвод, закватированє й заосмотренє війська і взагалї всї справи, передані соймовим куріям державними або краєвими законами“[1]).

У вичислених справах кождій соймовій курії прислугувала на її території вповнї самостійна компетенція.

Тепер перейдемо до справ, які підлягали компетенції всїх соймових курій разом, значить, у яких ухвали всїх трьох соймових курій мусїли бути ідентичні. Що-до сього маємо отсї постанови:

„§. 68. Справи, які належать до нарад усїх соймових курій разом (§. 60.), є такі:

a) заряд маєтком, який належить до цїлого коронного краю;

b) уживанє жерел доходів і кредиту цїлого коронного краю;

c) підприємства, заклади й будови, заводжувані, уряджувані або удержувані для цїлий і з фондів цїлого коронного краю;

d) приниманє й виповнюванє зобовязань, які дотикають цїлого коронного краю;

e) остаточні наради над регуляміном соймових курій і Центрального Видїлу, який має бути установлений дорогою краєвого закона;

f) наради над зміною краєвої конституції під умовами, поставленими в отсїй конституції (§. 82.)[2]).

---

[1]) Там-же, стор. 130—131.

[2]) §. 82. краєвої конституції постановляє, що до важности зміни краєвої конституції треба згідної ухвали всїх трьох соймових курій, під умовами, поданими в §. 81. державної конституції, і Центрального Видїлу,

„§. 69. Кредитовий заклад, який істнує у Львові й був заложений під гарантією галицьких Станів, признаєть ся отсим справою цїлого коронного краю..."[1]).

Спосіб поступованя в справах, вичислених в §§. 68—69., установляють отсї постанови:

„§. 71. Коли що-до внесень, які належать на підставі конституції під наради всїх соймових курій, перейде згідна ухвала всїх трьох курій, тодї, одержавши цїсарську санкцію, дістає вона обовязуючу силу краєвого закона, важного для цїлого коронного краю.

„§. 72. Коли такі справи були, що правда, предметом нарад у всїх куріях, одначе не перейшла згідна ухвала, тодї треба предложити їх Центральному Видїлови, коли бодай дві курії згідно вносять, щоб над ними відбула ся дебата в Центральнім Видїлї"[2]).

Компетенцію Центрального Видїлу означують отсї постанови:

„§. 73. Дїяльність Центрального Видїлу має обмежити ся до нарад і ухвал над тими предложеннями, які будуть йому представлені під умовами, поданими в §. 72., в випадках, вичислених в §§. 68. і 69.

Він сам не має права предкладати законів у краєвих справах, анї приймати чи предкладати жалоби і петиції, анї приймати чи висилати депутації.

§. 74. Важні ухвали Центрального Видїлу, одержавши цїсарську санкцію, дістають силу краєвого закона, важного для цїлого коронного краю"[3]).

Одначе анї державна конституція з 4. марта 1849 р. анї видані на її основі краєві конституції, між ними й конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., нїколи не ввійшли в житє. Всї конституційні здобутки 1848—49 рр. знїс цїсарський патент з 31. грудня 1851 р., який постановляв:

„Наслїдком Наших заряджень з 29. серпня 1851 р. наступили в Нашій Радї мінїстрів і Державній Радї докладні дослїди над конституційною грамотою з 4. марта 1849 р.

під умовою присутности що найменше 25-ох членів і голосованя про що найменше 17-ох членів. Отже тут Центральний Видїл був неначе вищою палатою.

[1]) Там-же, стор. 131—132.

[2]) Там-же, стор. 132.

[3]) Там-же, стор. 132.

Б. 352.
Львів. Бібліотека АН. УРСР
И-56998

„З огляду на се, що на основі результатів тих дослїдів названа конституційна грамота анї не відповідає в своїх основах відносинам австрійського цїсарства, анї в звязку своїх постанов не є можлива до виконаня, Ми по стараннім обміркованю всїх причин вважаємо себе Нашим обовязком пануючого примушеними названу конституційну грамоту з 4. марта 1849 р. проголосити отсим позбавленою сили і законного значіня“[1]).

Що цїсарський манїфест з 4. марта 1849 р. проголошував „по Нашому найлїпшому розуміню і совісти найспасеннїйшим і найкориснїйшим для добра Австрії“, те цїсарський патент з 31. грудня 1851 р. осудив як невідповідне і зніс. Так основно змінили ся за не цїлих три роки: найлїпше розумінє, совість і обовязок пануючого!

Рівночасно під тою-ж датою 31. грудня 1851 р. вийшло найвисше кабінетове письмо про „основи органїчних уряджень в коронних краях австрійського цїсарства“.

Так довершила ся лїквідація конституційних здобутків 1848—49 рр. і поворот до абсолютизму.

З цїлої конституції остала тільки, мов могильний памятник, згадана в патентї з 31. грудня 1851 р. Державна Рада, інституція з дорадним голосом, яку заводила конституція з 4. марта 1849 р. (§§. 96—98.) і яка в цїлій повнї — що-до свого існованя, складу, круга дїяльности, значіня свого дорадного голосу — залежала виключно від кождочасної волї пануючого. Згадуємо про неї тому, бо після того, як скінчила ся абсолютистична реакція, Державна Рада послужила основою для сучасного парляментаризму в Австрії.

II.

Поворот до конституційної форми правлїня: Цїсарський дипльом з 20. жовтня 1860 р. — Цїсарський патент з 26. лютого 1861 р. — Основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

Після десятиліття абсолютизму починає Австрія знов вертати до конституційної форми правлїня. Зазначуєть ся сей поворот, зразу незначно, опісля що-раз виразнїйше, протягом 1860 р.

І так цїсарський патент з 5. марта 1860 р. заряджує скріпленє Державної Ради надзвичайними радниками держави, на яких крім 1) архикнязїв цїсарського дому, 2) кількох церковних

[1]) Bernatzik, die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 178.

достойників і 3) кількох мужів, що „відзначили ся в Нашій цивільній і військовій службі або якимсь иншим способом“, покликикає також 4) 38-ох членів краєвих репрезентацій, іменованих на 6 літ, кождий з поміж 3 кандидатів, вибраних краєвими репрезентаціями.

Значно далї пішло найвисше відручне письмо з 17. липня 1860 р. до президента Державної Ради архикнязя Райнера, яке містить цїсарську постанову, що „в будучности заведенє нових податків і данин, далї підвисшенє істнуючої стопи податків і належитостий при безпосередних податках, при консумційнім податку і при належитостях від правних актів, грамот, письм і урядових чинностий, в кінцї затягненє нових позичок буде заряджувати ся тільки за згодою скріпленої Державної Ради“[1]), винявши випадок небезпеки війни.

Таким чином Державна Рада з інституції виключно дорадної стала в податковій области по части інституцією законодатною.

По сих уступках у напрямі конституціоналїзму приходить цїсарський дипльом з 20. жовтня 1860 р., який „як постійний і невідкличний основний державний закон, що має служити як Нам, так і Нашим законним наслїдникам за провідне правило в правлїню“, постановляє:

„I. Право видавати, зміняти і зносити закони буде виконуване Нами і Нашими наслїдниками тільки при співучасти законно зібраних краєвих соймів зглядно Державної Ради, до якої краєві сойми мають висилати означене Нами число членів[2]).

„II. Всї предмети законодавства, що відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всїм нашим королївствам і краям, а саме: законодавство про монету, гроші і кредит, про мита і торговельні справи, далї про основи білєтових банків; законодавство про основи почт, телєграфів і зелїзниць; про спосіб і порядок військової служби мають бути в будучности предметами нарад Державної Ради і мають бути конституційно полагоджувані при її співучасти, як також заведенє нових податків і данин, опісля підвисшенє істнуючих податків і належитостий, особливо-ж підвисшенє цїни соли і затягненє нових позичок, відповідно до Нашої постанови з 17. липня 1860 р.; так само

[1]) Там-же, стор. 189.

[2]) Дипльом має на увазї цїсарський патент з 5. марта 1860 р. про скріпленє Державної Ради і відручне письмо з 20. жовтня 1860 р. про збільшенє числа членів, яких мають висилати до Державної Ради краєві сойми.

конверзія істнуючих державних довгів і продаж, заміна та обтяженє нерухомої державної власности мають бути заряджувані тільки за згодою Державної Ради; в кінці провіренє й установленє прелїмінаря державних видатків на будучий рік, як також провіренє замкненя державних рахунків і результатів річного фінансового господарства має відбувати ся при співучасти Державної Ради.

„III. Всї инші предмети законодавства, які не є обняті попередними точками, мають бути конституційно полагоджені в даних краєвих соймах і при їх співучасти, а саме: в королївствах і краях, приналежних до угорської корони, в дусї їх давнїйших конституцій, а в инших Наших королївствах і краях в дусї і на основі їх краєвих статутів[1]).

Одначе з огляду на те, що з виїмком країв угорської корони також що-до таких предметів законодавства, які не підлягають виключній компетенції ц ї л о ї Державної Ради, від довгого ряду лїт відбувало ся для решти Наших країв спільне обговорюванє і полагоджуванє їх, застерігаємо собі також такі предмети полагоджувати при конституційній співучасти Державної Ради, покликуючи до сього членів Державної Ради з т и х країв[2]).

Спільне полагодженє може також тодї наступити, коли що-до предметів, незастережених компетенції Державної Ради, бажав би собі того і вносив би так даний краєвий сойм“[3]).

Так ставив справу орґанїзації держави цїсарський дипльом з 20. жовтня 1860 р., званий коротко ж о в т н е в и м д и п л ь о м о м. Як бачимо, зривав він зовсїм з конституційними традиціями 1848—49 рр. В основу державного житя ставив він законодавство краєвих соймів, оставляючи центральному законодавству Державної Ради тільки точно означені справи, „що відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всїм Нашим королївствам і краям“. Коли ще додати, що Державна Рада складала ся з делеґацій краєвих соймів, то стане ясно, що на основі жовтневого дипльому жерелом законодавства в державі були-б дїйсно краєві

[1]) Рівночасно з сим тільки чотири краї (Стирія, Каринтія, Зальцбурґ, Тироль) дістали на основі патентів з 20. жовтня 1860 р. краєві статути. Всїм краям надано краєві статути аж цїсарським патентом з 26. лютого 1861 р.

[2]) Пор. §§. 10. і 11. основного закона про репрезентацію держави, наданого цїсарським патентом з 26. лютого 1861 р., а саме постанови про ц і л у і т і с н і й ш у Державну Раду.

[3]) Там-же, стор. 193—194.

соймн. Таким чином державний централїзм уступав місце федералїзмови, Австро-Угорщина перемінювала ся на федерацію коронних країв.

Жовтневий дипльом був головно дїлом гр. Аґенора Ґолуховского, мінїстра внутрішних справ в тодїшнім кабінетї гр. Рехберґа. Рівночасно з виданєм сього дипльому гр. А. Ґолуховский став іменований мінїстром стану і дістав припорученє виготовити закони, які ввели би в житє реформи, обняті жовтневим дипльомом. Таким чином Поляки були близькі до здїйсненя свого основного полїтичного змаганя: довести до такого устрою австрійської держави, в якім краї, що дістали ся Австрії з подїлу Польщі, творили би як найбільше сцентралїзовану цїлість, яка була-б як найменше залежна від центра держави.

Одначе гр. А. Ґолуховскому не довело ся довести своє дїло до кінця. Наслїдком опозиції Мадярів, які домагали ся державної окремішности для країв угорської корони, з одного боку і опозиції лїберальних Нїмців, які перше всего домагали ся здїйсненя конституційних свобід, з другого — він швидко упав і його місце заняв Шмерлїнґ.

Вертаючи до жовтневого дипльому, треба вказати, що він при всїй своїй федералїстичній тенденції мав велику прогалину, якою міг вернути і справдї вернув централїзм. Ся прогалина містить ся в артикулї III. і лежить у противенстві між уступом першим і другим сього артикулу. Уступ перший постановляє, що „всї инші предмети законодавства, які не є обняті попередними точками (т. є. артикулом II.), мають бути конституційно полагоджувані в краєвих соймах“, отже ставить виразно прінціп краєвого законодавства для всїх справ, з виїмком вичислених в артикулї II. Але сей прінціп дізнає обмеженя в уступі другім, який, вилучивши з цїлости держави краї угорської корони, для решти країв застерігає полагодженє в Державній Радї, при участи її членів з тих країв, також таких предметів законодавства, які не підлягають виключній компетенції цїлої Державної Ради, т. є не є обняті артикулом II. і на основі першого уступу артикулу III. повинні-б належати до краєвих соймів, — опираючи се застереженє на тім, що для тих країв „від довгого ряду лїт відбувало ся спільне обговорюванє і полагоджуванє“ таких справ.

Таким чином артикул III. жовтневого дипльому вимагав ще інтерпретаційного закона, який означав би, які справи в австрійській половинї монархії належать до самостійного законодавства краєвих соймів (уступ перший), а які мають бути подагоджувані

спільно в Державній Раді при участи її членів з австрійської половини монархії (уступ другий). І від сеї інтерпретації залежало, чи основою державного життя має бути законодавство краєвих соймів, а Державній Раді (інтерпретація уступу другого) мають бути призначені тільки деякі, точно означені справи, признані спільними для країв австрійської половини монархії, чи навпаки прінціпом має тут бути законодавство Державної Ради, а краєві сойми дістануть тільки точно означений круг діяльности.

Сею прогалиною жовтневого дипльому покористував ся Шмерлінґ, щоб — як побачимо далі — інтерпретацією його в цісарськім патенті з 26. лютого 1861 р. вернути до основ централізму.

Цісарський патент з 26. лютого 1861 р., званий коротко лютовим патентом, являєть ся, формально беручи, інтерпретацією жовтневого дипльому. Постанови жовтневого дипльому, — читаємо там, — „щоби бути переведеними в житє, потребують означеного порядку і форми виконаня“[1]). Сю задачу мав власне сповнити лютовий патент, зложений з 7 артикулів, з яких 5 перших відносить ся до теріторіяльної організації держави.

І так артикул І. „затверджує залучений закон про репрезентацію держави і надає йому для цілости королівств і країв силу основного державного закона“[2]).

Артикул ІІ. говорить про краєві конституції країв угорської корони.

Артикул ІІІ. затверджує залучені краєві статути і виборчі ординації і надає кождим з'окрема для даного краю силу основного закона“[3]). Сей артикул відносить ся до королівств: Чехії, Дальматії, Галичини і Володимирії з князівствами Осьвєнцімом і Затором і з великим князівством Краківським; архикнязівств: Австрії низше Анізи і Австрії висше Анізи; князівств: Країни, Буковини; маркграфства Моравії; князівства Горішного і Долїшного Шлеска; маркграфства Істрії разом з укняженими ґрафствами Горицією і Градискою і містом Трієстом з округом; і до краю Форарльбергу.

---

[1]) Там-же, стор. 219.

[2]) Там-же, стор. 219.

[3]) Там-же, стор. 220.

Артикул IV. надає нові краєві статути для князівств Стирії, Каринтії і Зальцбурґа і для укняженого ґрафства Тиролю, т. є. для тих країв, які дістали були краєві статути на основі патентів з 20. жовтня 1860 р.

В кінці артикул V. говорить про льомбардсько-венецьке королівство.

На основі лютового патенту організація держави представляєть ся так:

Основний закон про репрезентацію держави постановляє, що „до репрезентації держави є покликана Державна Рада", яка „складаєть ся з палати панів і палати послів" (§. 1.). Члени палати панів належать до неї на основі уродженя, дїдичного покликаня цїсарем, займаних церковних достоїнств і досмертного іменованя цїсарем (§§. 2—5.). Палата послів складаєть ся з 343 членів, вибраних безпосередно краєвими соймами в числї, означенім для кождого краю, при чім одначе цїсар застерігає собі право зарядити вибори „безпосередно областями, містами і корпораціями" (§§. 6—7.).

Компетенцію Державної Ради означають §§. 10. і 11., які постановляють:

„§. 10. Круг дїяльности цїлої Державної Ради обнимає на основі артикулу II. дипльому з 20. жовтня 1860 р. всї предмети законодавства, які відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних усїм королївствам і краям.

Такими є:

a) Всї справи, що відносять ся до способу, як також порядку військової служби;

b) всї справи, що відносять ся до управильненя гроша, кредиту, монети і білєтових банків, до мита і торговлї, до основ почт, зелїзниць і телєґрафів;

c) всї справи державних фінансів взагалї; особливо прелїмінарі державного господарства, провіренє замкнень державних рахунків і результатів фінансового господарства, затягненє нових позичок, конверзія істнуючих державних довгів, продаж, заміна, обтяженє нерухомого державного маєтку, підвисшенє істнуючих і заведенє нових податків, оплат і належитостий.

Податки, оплати і належитости побираєть ся на основі істнуючих законів, доки ті не будуть конституційним способом змінені.

Державні довги ставить ся під контролю Державної Ради.

„§. 11. Предмети законодавства, які є спільні всїм королївствам і краям з виїмком країв угорської корони, належать на

основі артилулу III. дипльому з 20. жовтня 1860 р. до конституційного круга дїяльности Державної Ради без покликаня її членів з країв угорської корони.

До тої тїснїйшої Державної Ради належать таким чином, з виїмком справ вичислених в §. 10., всї предмети законодавства, які не є виразно застережені краєвими статутами окремим, в тїснїйшій Державній Радї заступленим краєвим соймам.

Те саме відносить ся також до предметів, застережених краєвим соймам, на випадок, коли даний сойм ставить внесенє на спільне полагодженє.

При сумнївах що-до компетенції тїснїйшої Державної Ради в спільних законодатних справах супроти компетенції окремого, в тїснїйшій Державній Радї заступленого краєвого сойму рішає на внесенє тїснїйшої Державної Ради цїсар“[1]).

Наведені постанови дїлять Державну Раду на цїлу (gesamter Reichsrat) і тїснїйшу (engerer Reichsrat). До цїлої Державної Ради належить законодавство в справах спільних всїм краям монархії; до тїснїйшої Державної Ради — законодавство в справах спільних всїм краям монархії з виїмком країв угорської корони.

Означаючи компетенцію Державної Ради, наведені постанови покликують ся на анальогічні артикули жовтневого дипльому. Одначе в дїйсности тільки §. 10. покриваєть ся з артикулом II. жовтневого дипльому; натомість §. 11., покликаючи ся формально на артикул III. жовтневого дипльому, в дїйсности являєть ся протилежністю його.

Пояснюючи артикул III. жовтневого дипльому, ми вказали на прогалину, яка містить ся в нїм, оставляючи поле до довільної інтерпретації його. Названий артикул, піддаючи в першім уступі всї справи, невичислені в артикулї II., під компетенцію краєвих соймів, в другім уступі що-до країв австрійської половини держави застерігав деякі з тих справ, не означуючи їх близше, спільному полагоджуваню в Державній Радї при участи її членів з тих країв. Таким чином оба сї уступи вимагали інтерпретаційної постанови, які саме справи в краях австрійської половини держави належать до компетенції краєвих соймів, а які до компетенції Державної Ради.

Такою інтерпретаційною постановою є власне §. 11. основного закона про репрезентацію держави, наданого лютовим патентом. Та інтерпретуючи артикул III. жовтневого дипльому, він

[1]) Там-же, стор. 225—226.

в дійсности зносить його. Названий артикул в основу державного устрою ставив законодавство краєвих соймів, застерігаючи тільки полагоджуване деяких справ Державній Раді; тимчасом §. 11. в основу державного устрою ставить законодавство тїснїйшої Державної Ради, передаючи краєвим соймам тільки деякі, краєвими статутами виразно означені справи.

Ось-так лютовий патент, формально виданий для введеня в житє постанов жовтневого дипльому, в дійсности повалив федералїстичні основи того-ж дипльому і вернув до централїстичних основ державної конституції з 4. марта 1849 р.

Як відомо, ся конституція в §. 35. вичисляла справи, признані за краєві, а в §. 36., в якім вичисляла справи, признані за державні, sub k) постановляла, що всї справи, які в дорозї конституції держави або державних законів не признано краєвими, треба вважати державними.

На сїй конституції опер лютовий патент відношенє між державним і краєвим законодавством. Виставивши в §. 11. основного закона про репрезентацію держави прінціп, висловлений в §. 36. k) державної конституції з 4. марта 1849 р., лютовий патент держить ся взірця сеї конституції також при укладаню краєвих статутів для країв, які вичисляє в артикулї III. і IV., себто для країв австрійської половини монархії.

З огляду на се, що ті краєві статути для всїх тих країв в головних основах однакові, ми розглянемо тільки один з них, а саме, краєвий статут для Галичини.

Під теріторіяльним оглядом сей статут відступає від основ краєвої конституції для Галичини з 29. вересня 1850 р. і установляє тільки один краєвий сойм, сповняючи таким чином польське домаганє полїтичної єдности краю, — справа, над якою спинимо ся докладнїйше на иншім місци.

Що-до компетенції краєвого сойму, то тут перше всего маємо §. 18.[1]), який означає, які справи признаєть ся краєвими. Отже сей параграф є дословним повторенєм §. 35-ого державної конституції з 4. марта 1849 р., повтореного в §. 9. краєвої конституції для Галичини з 29. вересня 1850 р.

Далї до компетенції краєвого сойму відносить ся §. 19. краєвого статута з 26. лютого 1861 р., який постановляє:

„Краєвий сойм є покликаний

[1]) Statut krajowy i krajowa ordynacya wyborcza dla królewstwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem księstwem Krakowskiem. Lwów 1911. (Урядове виданє). Стор. 7.

1. радити і ставити внесеня:

а) в справі оголошених державних законів і уряджень щодо їх особливого впливу на добро краю, а також

b) щоби видати такі загальні закони і завеста урядженя, яких вимагають потреби і добро краю;

2. предкладати пропозиції в усіх справах, в яких правительство засягає його ради"[1]).

В кінці про податкове право краєвого сойму §. 22. постановляє:

„Краєвий сойм радить і ухвалює про доставленє засобів, потрібних йому для виконаня його дїяльности в справі краєвих цїлий, краєвих маєтків, фондів і закладів, на скільки доходи з істнуючого головного маєтку не вистають.

В тій цїли має він право накладати і побирати доплати до безпосередних цїсарських податків аж до висоти 10%. Висші додатки до безпосередного податку або инші наложеня краєвих оплат вимагають цїсарського дозволу"[2]).

З окрема згадаємо, що коли на основі Кромерижського проєкту (§. 118.) краєвий сойм мав право звертати ся з відозвами до краєвих соймів инших країв держави, то краєвий статут з 26. лютого 1861 р. в §. 41. виразно постановляє, що „не вільно краєвому соймови зносити ся з репрезентацією жадного иншого коронного краю"[3]).

Так представляєть ся відношенє між державним і краєвим законодавством на основі лютового патенту. Основою державного устрою являєть ся законодавство Державної Ради; натомість законодавству краєвих соймів визначені виразні і при тім доволї вузкі межі. За те посередний вплив на державне законодавство мали краєві сойми через вибір членів палати послів.

Лютовий патент не вдоволив анї Мадярів анї федералїстів в австрійській половинї держави. Перші домагали ся державної окремішности, другі — повороту до основ жовтневого дипльому. Наслїдком сього цїла Державна Рада нїколи не зійшла ся, бо сойми країв угорської корони відмовили ся від вибору делєґатів до неї, а тїснїйшу, яку отворено 29. цьвітня 1861 р., розривала внутрішна боротьба. Серед таких обставин Шмерлїнґ був примушений в кінці уступити (27. липня 1865 р.), і його місце

[1]) Там-же, стор. 8. [2]) Там-же, стор. 9.

[3]) Там-же, стор. 13.

заняв гр. Белькреді, який порішив вернути до основ жовтневого дипльому. В історії розвитку австрійської конституції наступає т. зв. епоха завішеня („Sistierungsepoche“). Цїсарський манїфест з 20. вересня 1865 р. завішує основний закон про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р., щоб його разом з жовтневим дипльомом предложити угорському і хорватському соймови, обіцюючи опісля, коли справа в тих двох соймах буде полагоджена, предложити її репрезентантам инших королївств і країв, так щоби орґанїзація держави була результатом загального порозуміня. Коли гр. Байст, покликаний по пруській війні на мінїстра заграничних справ, довів до кінця переговори з Мадярами, гр. Белькреді думав осягнути затвердженє угоди з Угорщиною репрезентацією австрійської половини держави при помочи федералїстів, роблячи їм уступки в напрямі розширеня краєвої автономії. Одначе наслїдком нїмецької лїберально - централїстичної опозиції мусїв уступити і його місце заняв 4. лютого 1867 р. гр. Байст. Угоду з Угорщиною заключила корона самостійно, а Державна Рада, яку скликано на 20. мая 1867 р. мала тільки приняти її до відомости і заняти ся реформою орґанїзації австрійської половини держави, якої вимагали змінені відносини між Австрією і Угорщиною.

Сеї реформи доконано „законом з 21. грудня 1867 р., яким змінено основний закон про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р.“, знаним під коротшою назвою основного закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

На основі сього закона Державна Рада заступає тільки краї австрійської половини держави (отже з виключенєм країв угорської корони, т. є. Угорщини, Хорватії і Славонії і Семигороду, а також без льомбардсько-венецького королївства, яке перестало належати до Австро-Угорщини), і тим самим відпадає її подїл на цїлу і тїснїйшу.

Далї підпало змінї — що нас тут головно інтересує — означенє компетенції Державної Ради і тим самим відношенє між державним і краєвим законодавством. В тій справі §§. 11. і 12. постановляють:

§. 11. Круг дїяльности Державної Ради обнимає всї справи, що відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всїм королївствам і краям, заступленим в Державній Радї, на скільки ті наслїдком угоди з краями угорської корони не мають бути полагоджувані спільно між ними і рештою країв монархії.

Таким чином до круга дїяльности Державної Ради належать:

a) провірене і затвердженє торговельних договорів і тих державних договорів, що обтяжають державу або її части, або зобовязують окремих горожан, або потягають за собою зміну теріторії королівств і країв, заступлених в Державній Раді;

b) всї справи, що відносять ся до способу, як також порядку і довготи військової служби, і з окрема річне позволенє на число рекрута і загальні постанови про підводи, заосмотренє і кватированє війська;

c) установленє прелїмінарів державного господарства і з окрема річне позволенє на податки, оплати і належитости; провірене замкнень державних рахунків і результатів фінансового господарства, удїленє абсолюторії; затягненє нових довгів, конверзія істнуючих державних довгів, продаж, заміна і обтяженє нерухомого державного маєтку, законодавство про монополї і реґалії і взагалї всї фінансові справи, спільні королівствам і краям в Державній Раді заступленим;

d) управильненє гроша, монети і банків білєтових, мита і торговлї, як також телєграфів, почт, зелїзниць, мореплавства та инших державних комунїкацій;

e) законодавство кредитове, привілєїв і промислове, з виїмком законодавства про пропінаційні права, далї законодавство про міру і вагу, про охорону марок і взірців;

f) лїчниче законодавство, як також законодавство для охорони перед епідеміями і пошестями на худобу;

g) законодавство про право державного горожанства і приналежности, про поліцію для чужинців і пашпорти, як також про спис населеня;

h) про віроісповідні відносини, про право товариств і зборів, про пресу й охорону умової власности;

i) установленє основ шкільництва для народних шкіл і ґімназій, далї законодавство про університети;

k) законодавство карно-судове і поліційно-карне, як також цівільне, з виїмком законодавства про внутрішне уряджене публичних книг і про такі предмети, які на основі краєвих статутів і сього закона належать до круга дїяльности краєвих соймів, далї законодавство про право торговельне і векслеве, про право морське, гірниче і ленне;

l) законодавство про основні риси організації судових і адмінїстраційних властий;

m) закони, які мають бути видані для переведеня основних державних законів про загальні права горожан, про державний

трибунал, про судейську, правительственну і екзекутивну власть, і на які ті закони покликують ся;

n) законодавство про ті предмети, що відносять ся до обовязків і відносин окремих країв між собою;

o) законодавство про форму полагодженя справ, означених як спільні угодою з краями, приналежними до угорської корони.

„§. 12. Всї инші предмети законодавства, які в сїм законї не застережено виразно Державній Радї, належать до круга дїяльности краєвих соймів королївств і країв, заступлених в Державній Радї, і будуть полагоджувані конституційно в тих соймах при їх участи.

Коли-б одначе котрийсь з краєвих соймів порішив, що сей чи инший оставлений йому предмет законодавства має бути обговорений або полагоджений у Державній Радї, то сей предмет переходить на сей раз і для даного краєвого сойму до круга дїяльности Державної Ради“[1]).

Як бачимо, наведені §§. 11. і 12. вертають що-до означеня компетенції Державної Ради і краєвих соймів до основ жовтневого дипльому. §. 11. анальогічно до артикулу II. жовтневого дипльому означає виразно справи, спільні королївствам і краям, заступленим в Державній Радї, і тим самим зазначує точні границї компетенції Державної Ради; §. 12. анальогічно до артикулу III. жовтневого дипльому всї инші справи з виїмком вичислених в §. 11. піддає законодатній компетенції краєвих соймів.

Одначе на думку автономістів сьому формальному поворотови до основ жовтневого дипльому не відповідає зміст §. 11-ого, а саме, компетенцію Державної Ради означено в нїм занадто широко, з кривдою для краєвих соймів. Коли порівнаємо сей параґраф з артикулом II. жовтневого дипльому і з §. 10. основного закона про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р., який, покликуючи ся на артикул II. жовтневого дипльому, означує компетенцію цїлої Державної Ради, то побачимо, що постанови §. 11-ого закона з 21. грудня 1867 р. під a)—e) відповідають в загальних основах артикулови II. жовтневого дипльому і §. 10-ому закона з 26. лютого 1861 р.; натомість для постанов тогож §. 11-ого закона з 21. грудня 1867 р. під f)—o) нема анальогії в названих двох попередних законодатних актах.

Проти сих постанов — з виїмком хиба постанови під o) — звертала ся головно автономістична опозиція, вважаючи віддане

[1]) Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 359—362.

обнятих ними справ під компетенцію Державної Ради кривдою для автономії країв. І хоч в останній редакції §. 11-ого містять ся деякі здобутки в користь краєвої автономії, то вони не вдоволили автономістів, і в Державній Раді ще кілька літ кипіла боротьба за розширенє автономії країв, — про що буде мова далі.

Тепер погляньмо, як на основі закона з 21. грудня 1867 р. представляла ся автономія країв. Як знаємо, краєвий статут з 26. лютого 1861 р. означував для компетенції краєвих соймів докладні і при тім доволї вузкі границї: вона вичерпувала ся §. 18-им, до якого вже небогато додавали §§. 19. і 22. Тепер справа змінила ся на стільки, що компетенція краєвих соймів оперла ся не тільки на краєвих статутах з 26. лютого 1861 р., але також на §§. 11. і 12. основного закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. і обняла не тільки справи, вичислені в краєвім статутї, але також всї можливі справи, не застережені виразно §. 11-им закона з 21. грудня 1867 р. Державній Радї.

Не входячи в близші подробицї, все таки вкажемо на найважнїйші точки розширеня компетенції краєвих соймів завдяки §§. 11-ому і 12-ому закона з 21. грудня 1867 р. І так виразно розширено компетенцію краєвих соймів на законодавство про пропінаційні права (lit. e) і про внутрішне уряджене публичних книг (lit. k), а також в загальній формі на карно-судове, полїтично-карне і цивільне законодавство про ті предмети, які на основі краєвих статутів і цитованого закона належать до круга дїяльности краєвих соймів (lit. k). Далї коли краєвий статут признавав краєвим соймам компетенцію в громадських справах тільки в рамах загальних законів[1]), на основі цитованого закона належить до компетенції соймів цїле громадське законодавство з виїмком законодавства про право приналежности, бо тільки се останнє виразно

[1]) Таким загальним законом є державний громадський закон з 5. марта 1862 р., який обовязує й доси. Сей закон ухвалила Державна Рада на основі компетенції, яку признавав їй §. 11. основного закона про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р. Характеристично, що сей закон засуджений на повільне завмираня. Державна Рада не може його ані знести ані змінити, бо цїле громадське законодавство, з виїмком про право приналежности, не належить від 1867 р. до неї, а краєві сойми не можуть його знести ані змінити, бо се закон державний. Отже в міру того, як окремі краєві сойми будуть нормувати громадські справи на основі своєї компетенції, окремі постанови того закона для окремих країв будуть тратити законну силу, аж доки він таким чином зовсім не завмре.

застережене Державній Раді (lit. g). Так само на основі краєвого статута компетенція в шкільних справах прислугувала краєвому соймови тільки в рамах загальних законів, а тимчасом цитований закон застерігає Державній раді компетенцію установляти основи тільки що-до народних шкіл і гімназій, а також законодавство що-до університетів (lit. i), отже що-до всіх инших родів середних шкіл, як школи реальні і промислові, а також що-до всіх инших родів висших шкіл, як прим. політехніка і т. п., оставляє компетенцію в цілости краєвим соймам.

Коли до сього додати, що на основі §. 12-ого цитованого закона під компетенцію краєвих соймів перейшли всї можливі справи з виїмком вичислених в §. 11-ім, на скільки вони очевидячки не „відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всїм короліствам і краям, заступленим в Державній Раді", — а область тих справ з розвитком суспільного житя і понять про задачі законодавства може зростати в безконечність, — то треба признати, що закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., в порівнаню з лютовим патентом, принїс все таки поважне розширенє автономії країв.

III.

Змаганя до розширеня автономії країв в рр. 1868—73: Чеські фундаментальні артикули. — Польска резолюція галицького сойму.

Одначе те становище країв і краєвих соймів, яке їм надав основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., не вдоволило — як сказано — автономістів. До невдовелених належали передовсїм Чехи і Поляки. Як одні, так і другі в краєвих соймах, а Поляки також через свою делєґацію в Державній Радї, розпочинають кампанію в тім напрямі, щоби відносини країв чеської корони і Галичини до решти країв, заступлених у Державній Радї, оперти на федералїстичній основі, яка признавала би названим краям державну окремішність. Ся боротьба тягла ся до 1873 р. і довела до того, що правительство рішило ся перевести виборчу реформу до Державної Ради в тім напрямі, щоби членів палати послів вибирали не краєві сойми, тільки безпосередно населенє, і таким чином визволити ся в Державній Радї з-під залежности від автономічних делєґацій краєвих соймів. Д. 10. марта 1873 р. палата послів, в неприсутности Чехів і при абстиненції Поляків, ухвалила проєкт виборчої реформи, а 2. цьвітня 1873 р. сей проєкт дістав уже цїсарську санкцію. Палата послів перестала бути делєґацією краєвих соймів, а рівночасно впала справа ревізії конституції в напрямі розширеня автономії країв.

Лютовий патент, заводячи розбуджені жовтневим дипльомом надії автономістів, викликав серед них опозицію проти централїстичної форми державного устрою. Ся опозиція проявила ся також серед Чехів. Чеський сойм зараз з початком своєї дїяльности (10. цьвітня 1861 р.) порішив просити монарха відбути коронацію на короля Чехії, що цїсар справдї соймовій депутації 14. цьвітня 1861 р. обіцяв. Одначе обіцянки не сповнено і чеські посли не взяли участи в Державній Радї.

Коли по роках пепевности прийшло до упорядкованя держави на основні австро-угорського дуалїзму, чеська опозиція вибухла з новою силою, домагаючи ся, слїдами Угорщини, також признаня своїх історичних прав. Не будемо подавати історії сього руху, на стільки бурливого, що треба було аж стану облоги, щоб „укріпити льояльність“ чеського народу, — а займемо ся тільки тими правно-полїтичними актами, що остають з ним в звязку.

І так 22. серпня 1868 р. 81 чеських послів передали президії чеського краєвого сойму декларацію з представленєм історичних прав країв чеської корони[1]). В тій декларації заявляють вони, що краї чеської корони творять окремий державний орґанїзм, злучений з иншими краями держави тільки особою монарха, а не якою-небудь реальною унїєю, що се правно-державне положенє країв чеської корони нарушено новим державним порядком, що чеські посли тому порядкови не признають правної сили, та що „вирівнати всї ті конституційні заколоти, установити правне відношенє королївства Чехії до инших країв держави і до найвисшої династії на трівких і певних основах для добра краю й на користь династії можна тільки через угоду між найяснїйшим королем і полїтично-історичною, на правильній і справедливій основі заступленою чеською нацією“[2]).

Чеські домаганя, висловлені в сїй декларації, не остали без уваги. З початком 1871 р. прийшов до власти кабінет гр. Гогенварта, який мав перевести угоду з Чехами й Поляками. Д. 12. вересня того-ж року появив ся цїсарський рескрипт (т. зв. „вересневий рескрипт“) до чеського краєвого сойму, в якім монарх заявляє: „ми признаємо радо права королївства і є готові

[1]) Анальоґічну декларацію зложили також чеські посли моравського краєвого сойму.

[2]) Там-же, стор. 727.

відновити се признанє короліївською присягою“[1]), взиває чеський сойм радити над угодою і „дати нам змогу без нарушеня прав наших короліївств і країв закінчити конституційний спір“[2]) і заповідає рівночасне предложенє нової виборчої ординації і закона для охорони обох національностий краю.

Рівночасно мінїстерство предложило в чеськім краєвім соймі проєкт виборчої ординації і проєкт закона „в справі охорони рівного права нїмецької і чеської національности в короліївстві Чехії“. Проєкт виборчої ординації (анальоґічні проєкти внесло рівночасно правительство і в деяких инших краєвих соймах) мав на ціли зміни укладу партійно-полїтичних сил; проєкт закона про національности старав ся перевести в практиці повну національну рівноправність.

В звязку з сими двома проєктами соймова комісія виробила в порозуміню з мінїстерством проєкт угоди, т. зв. фундаментальні артикули.

У вступі фундаментальних артикулів чеський сойм заявляє, що рішив австро-угорську угоду „з свого боку признати важною і додатково приступити до неї і, щоби те своє приступленє висловити в законній формі та установити основи становища короліївства Чехії до країв угорської корони і до решти короліївств і країв, постановляє слїдуючі фундаментальні артикули, які мають обовязувати як основний закон“[3]).

Артикули I—VIII. „висловляють в законній формі приступленє до австро-угорської угоди“, значить, згідно з тою угодою постановляють про полагоджуванє справ, спільних всїм краям монархії.

Артикул IX. висловляє правно-державний прінціп, що „всї справи, які відносять ся до короліївства Чехії і не є означені як спільні всїм короліївствам і краям монархії, належать прінціпіяльно до законодавства чеського краєвого сойму зглядно до управи чеського краєвого правительства“[4]).

Та в сїм прінціпі робить вилім артикул X., заявляючи: „Одначе з огляду на те, що крім справ, означених як спільні для цїлої монархії, є також такі, яких спільне полагоджуванє є вказане і бажане в інтересї монархії і навіть в інтересї короліївств

[1]) Там-же, стор. 728.
[2]) Там-же, стор. 729.
[3]) Там-же, стор. 737.
[4]) Там-же, стор. 738.

і країв, та що зрештою також в принятій королівством Чехією угоді з королівством Угорщиною деякі предмети означено як такі, що мають бути полагоджувані не спільно, одначе по однаковим прінціпам, які мають бути від часу до часу установлені, то краєвий сойм признає потребу постарати ся о полагоджуване таких справ“[1]).

Заки підемо далі, вважаємо за потрібне вказати, що — як се виходить з доси наведених артикулів — фундаментальні артикули в головній основі опирають ся на жовтвевім дипльомі. Артикули I—VIII. анальогічно до артикулу II. жовтневого дипльому означують справи спільні всім краям монархії, артикул IX. анальогічно до першого уступу артикулу III. жовтневого дипльому признає для всіх инщих справ компетенцію чеського краєвого сойму, артикул X. анальогічно до другого уступу артикулу III. жовтневого дипльому виймає деякі справи з-під компетенції чеського краєвого сойму і признає що-до них потребу спільного полагоджуваня для всіх країв австрійської половини держави.

Сї справи означує артикул XI., а саме: „1. Комерційні справи, з окрема митове законодавство про право торговельне, морське і векслеве, про міру, вагу і патенти винаходів, про охорону марок і взірців, про охорону умової власности, про білєтові банки, доки їх в цїлій монархії уряджувати-муть по однаковим законам. — 2. Законодавство про посередні оплати, які стоять в тїснім звязку з промисловою продукцією, далі про монополї, реґалії і про стемплї та належитости...[2]) — 3. Установленє монети і грошевої стопи. — 4. Зарядженя в справі тих комунїкаційних уряджень (зелїзниці, почта, телєґрафи, мореплавство), що-до яких репрезентаційна інституція, установлена для тих спільних справав, призна́є, що вони обнимають інтереси монархії або більше її країв, або які злучують більше краєвих теріторій... — 5. Установленє системи оборони, далі ті справи, що відносять ся до способу, як також порядку і довготи часу військової служби... — 6. В области фінансів: a) справи державних довгів...; b) нерухомий спільний державний маєток, без нарушеня прав власности або инших прав королівств і країв; c) прелїмінар видатків на управу наведених в сїм артикулї справ і покритє їх, як також складанє рахунків про се. — В кінцї з важ-

[1]) Там-же стор. 738.

[2]) Тут і далі точки означають пропущенє постанов, які мають тільки значінє поясненя або спеціялїзованя наведених головних постанов.

них причин також 7. законодавство про державне горожанство і про побут та часове поселенє чужинців причисляєть ся до сих справ“[1]).

Розгляньмо сей артикул XI. в відношеню до обовязуючого законодавства, себто до § 11-ого закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., де вичислені справи, які належать до круга дїяльности Державної Ради. Отже наведений артикул XI. обнимає всї справи, вичислені в §. 11. названого закона під буквами b)—e), з виїмком безпосередних податків (lit. c) і законодавства кредитового, банкового, про привілеї і промислового (lit. e) (чого він не зачисляє до спільних справ, як також деякі зі справ, вичислених в §. 11. названого закона під буквами g) (законодавство про право державного горожанства) і h) (законодавство про охорону умової власности). Значить, область спільних справ була би на основі фундаментальних артикулів значно вузша, отже законодатна компетенція чеського краєвого сойму значно ширша, нїж на основі обовязуючого законодавства.

Артикул XII. переносить законодатну компетенцію, яка прислугує чеському краєвому соймови на основі артикулу IX., в справах, вичислених в артикулї XI., на „конґрес делєґатів, яких мають вибирати краєві сойми“[2]).

Артикул XIII. говорить про мінїстерство. яке має складати ся з „ресортових мінїстрів і з державних канцлєрів, евентуально рівнорядних з ними краєвих мінїстрів“[3]), між якими має бути також чеський державний канцлєр.

Артикули XIV. і XV. говорять про участь королївства Чехії в покритю спільних видатків, обнятих артикулом XI. 7. c).

Артикук XVI. заявляє готовість королївства Чехії „заключити з иншими королївствами і краями угоду в справі приналежности, пашпортів. поліції що-до чужинців, списку населеня, взаїмности в виконуваню судейський присудів і признаваня академічних гідностий і сьвідоцтв публичних закладів, в кінці в справі законодавства про форму полагоджуваня спільних справ“[4]).

Артикул XVII. уснановляє „для полагоджуваня означених справ, які менше надають ся до полагодженя в окремих репре-

[1]) Там-же, стор. 738—740.

[2]) Там-же, стор. 740.

[3]) Там-же, стор. 740.

[4]) Там-же, стор. 742.

зентаційних інституціях, окрему незалежну корпорацію, сенат“[1]). Сенат своїм складом нагадує комбінацію палати панів Державної Ради зі скріпленою Державною Радою, а саме: належали би сюди члени цїсарського дому, церковні достойники і дїдичні члени, а також в половині досмертні члени, іменовані з терна, предложеного краєвими соймами. Круг дїяльности сенату відповідав би в части кругови дїялности Державної Ради (справи обняті § 11-им lit. a) закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.), в части — палати панів Державної Ради, в части — державного трибуналу, в части — дорадної інституції.

В кінцї артикул XVIII. постановляє, що зміни в фундаментальних артикулах можуть наступити тільки за згодою чеського краєвого сойму.

Як бачимо, фундаментальні артикули мали за цїль зробити вилім у державнім устрою австрійської половини держави в користь державної окремішности країв чеської корони. На їх основі законодавство в усїх справах чеського королївства, з виїмком тих, які признано спільними для цїлої монархії і обнято австро-угорською угодою, належало би до чеського краєвого сойму, який тільки деякі з тих справ, точно означені в артикулї XI., полагоджував би через своїх делєґатів спільно з иншими краями австрійської половини держави на конґресї делєґатів краєвих соймів. Як ми вже вказували, фундаментальні артикули здїйснюють для країв чеської корони провідну ідею жовтневого дипльому.

Всї три проєкти: виборчу ординацію, закон про національности і фундаментальні артикули чеська більшість сойму, після того, як нїмецька меншість з протестом опустила наради, приняла 10. жовтня 1871 р. одноголосно.

До ухвал чеського краєвого сойму прилучив ся також сойм моравський; за те шлеський відмовив солїдарности.

В адресї, якою предложено ті ухвали коронї, говорить ся між иншим, що чеський краєвий сойм не вважає себе управненим до дефінїтивного переведеня угоди. До сього повинен бути покликаний ґенеральний сойм Чехії, Моравії і Шлеска, отже всїх країв чеської корони, т. зв. коронаційний сойм, вибраний на основі нової виборчої ординації, яку в тій цїли повинна корона надати.

---

[1]) Там-же, стор. 142.

Одначе ухвали чеського краєвого сойму не дістали цїсарської санкції, а кабінет гр. Гогенварта, який мав перевести угоду з Чехами, при кінцї жовтня 1871 р. упав. Коли вже упадок кабінету гр. Гогенварта був порішений, появив ся до чеського сойму цїсарський рескрипт з 20. жовтня 1871 р., який пригадує, що державний устрій з 1867 р. має для цїлої держави обовязуючу правну силу та що сповненя своїх бажань повинні Чехи шукати тільки на шляху спільної працї з представниками инших країв у Державній Радї.

Чеський краєвий сойм сеї ради не послухав і не вибрав делєгатів до Державної Ради. Та через півтора року заведено безпосередні вибори до Державної Ради. Вибрані на тих виборах чеські посли знов усунули ся від участи в нарадах Державної Ради і залишили абстиненцію аж в 1879 р.

Проти заведеня безпосередних виборів запротестували чеські посли декларацією з 23. падолиста 1873 р., яка опираєть ся головно на жовтневім дипльомі. Подібні декларації складала опісля кожда нова чеська репрезентація, тай і доси чеські посли, вступаючи до нововибраної палати послів, складають свої правно-державні застереженя.

Коли Чехи в боротьбі за своє державне право держали ся тактики бойкотованя Державної Ради, обмежуючи ся на акцію в краєвім соймі, Поляки вели акцію в справі розширеня краєвої автономії Галичини всїми доступними їм способами: в краєвім соймі, в Державній Радї, при помочи закулїсових переговорів з правительственними і двірськими кругами і т. д., стараючи ся те, чого не можна було осягнути через розширенє законних основ автономії краю в законодатній дорозї, здобувати иншими способами: при помочи окремих законів, цїсарських рескриптів мінїстерських розпоряджень і т. д. Тут ми розглянемо тільки польські заходи о розширенє законних основ автономії краю.

На сесії галицького сойму, яка відбула ся безпосередно після ухваленя основних законів з 21. грудня 1867 р., від 22. серпня до 10. жовтня 1868 р., пос. Смолька виступив з внесенєм, щоби по приміру Чехів збойкотувати Державну Раду. Одначе се внесенє впало. Серед більшости польських послів переважила думка, щоби через Державну Раду зажадати розширеня автономії краю анальогічно до розмірів автономії королївства Хорватії і Славонії в відношеню до державної цїлости країв угорської корони.

Ся думка знайшла вислів в резолюції, ухваленій 24. вересня 1868 р. наслїдком внесеня пос. Зибліґевича, щоби сойм на основі § 19-ого краєвого статута[1]) висловив свою думку про основні закони з 21. грудня 1867 р. Ся резолюція звучить:

„Сойм короліївства Галичини і Володимирії з великим князївством Краківським заявляє на основі §. 19-ого краєвого статута:

що утворений основними державними законами з 21. грудня 1867 р. устрій монархії, не даючи нашому краєви стільки законодатної та адмінїстраційної самостійности, скільки належить ся йому з огляду на його історично-полїтичну минувшість, окрему національність, ступінь цівілїзації і простір, не відповідає анї бажаням анї умовам національного розвитку анї також дійсним потребам нашого краю; а довше істнованє такого стану, викликуючи загальне невдоволенє, мусить погубно впливати на добро нашого краю і добро цїлої держави.

Сойм короліївства Галичини і Володимирії з великим князївством Краківським ставить на основі того самого § 19-ого краєвого статута отсе

Внесенє:

Короліївству Галичинї і Володимирії з великим князївством Краківським буде признана національна самоуправа в розмірах відповідних його потребам і окремим відносинам. Передовсїм:

1. Сойм рішати-ме виключно про спосіб вибору до Державної Ради.

2. Делєґація сойму короліївства Галичини і Володимирії з великим князївством Краківським брати-ме участь в дїяльности Державної Ради тільки в справах спільних тому короліївству з иншими частями монархії, заступленими в Державній Радї.

3. Слїдуючі предмети, на стільки відносять ся до короліївства Галичини і Володимирії з великим князївством Краківським, мають бути виняті з круга дїяльности Державної Ради, означеного основним державним законом, і перейдуть по думцї §. 12-ого того-ж закона до круга дїяльности сойму того-ж короліївства:

а) уряджене палат і органів торговельних;

---

[1]) На основі §. 19-ого краєвого статута „краєвий сойм є покликаний радити і ставити внесеня в справі оголошених загальних законів і уряджень що-до їх особливого впливу на добро краю, а також щоби видати такі загальні закони і завести уряджения, яких вимагають потреби і добро краю.

b) законодавство що-до закладів кредитових і обезпеченя, банків і кас ощадности, з виїмком банків білєтових;

c) законодавство про приналежність;

d) установленє основ научаня в народних школах і гімназіях і законодавство про університети;

e) законодавство в справах карного права і карної поліції; законодавство права цівільного і гірничого;

f) законодавство про основні риси орґанізації судових і адмінїстраційних властий;

g) закони, які мають бути видані для переведеня основних державних законів про загальні права горожан, про судейську власть і про власть правительственну та виконуючу і які наведені в тих законах;

h) законодавство в справах, що відносять ся до обовязків і відносин нашого краю супроти иншихˡ);

i) громадське законодавство без обмежень, які випливають з четвертого артикулу основного закона про загальні права горожанˢ).

4. На покритє видатків адмінїстрації, судівництва, віроісповідань, просьвіти, публичного безпеченства і краєвої культури в королівстві Галичині і Володимирії з великим князївством Краківським буде видїлена з фондів держави до розпорядимости сойму сума, відповідна дійсним потребам, і та сума що-до подробиць її ужитя буде вийнята з круга дїяльности Державної Ради.

ˡ) Пор. закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., § 11.: ad a) — lit. d), ad b) — lit. e, ad c) — lit g), ad d) — lit. i), ad e) — lit. k), ad f) — lit. l), ad g) — lit. m), ad h) — lit. n).

ˢ) Артикул 4. основного закона про загальні права горожан держави з 21. грудня 1867 р. звучить:

„Свобода переселеня особи і маєтку внутрі державної теріторії не підлягає нїяким обмеженям.

„Всїм горожанам держави, що живуть в якійсь громадї і платять там податок від реальности, заробітку або доходу, належить ся активне і пасивне виборче право до громадської репрезентації на тих самих умовах, що приналежним до громади.

„Свобода еміґрації обмежена зі сторони держави тільки обовязком військової служби.

„Еміґраційні оплати можна побирати тільки на основі взаїмности“ (Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 367).

Резолюція має очевидно на думці другий устуи наведеного артикулу.

5. Краєві добра короліївства Галичини і Володомирії з великим князівством Краківським, звані камеральні, будуть прилучені до краєвого фонду тогож короліївства як власність краю.

6. Сільні жупи (копальні і варильні) в Короліївстві Галичині і Володимирії з великим князівством Краківським не можна буде ані продати, ані заміняти, ані обтяжити без дозволу сойму того-ж короліївства.

7. Короліївство Галичина і Володимирія з великим князівством Краківським мати-ме в краю свій власний найвисший і касаційний суд.

8. Короліївство Галичина і Володимирія з великим князівством Краківським одержить краєву управу, відповідальну перед соймом в справах внутрішної адмінїстрації, просьвіти, публичного безпеченства, краєвої культури і справедливости, а також мінїстра в раді корони[1])".

Коли порівнаємо сю польську резолюцію галицького краєвого сойму з §. 11-им основного закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., то побачимо, що по видїленю з того параґрафу справ, які резолюція виймає з-під компетенції Державної Ради і передає компетенції галицького краєвого сойму, компетенція Державної Ради що-до Галичини остала би, загалом беручи, така сама, як що-до Чехії на основі фундаментальнних артикулів. Поважну ріжницю між положенєм чеського короліївства на основі фундаментальних артикулів і положенєм Галичини на основі резолюції знаходимо тільки в справі фінансів. Коли Галичина, вдоволяючи ся фінансовою відправою, була би залежна в своїй фінансовій полїтиці від Державної Ради, чеське короліївство, застерігаючи собі компетенцію що-до безпосередних податків і взагалї ставлячи справу фінансів так, що доходами чеського короліївства розпоряджає чеський краєвий сойм, який причиняєть ся до покритя видатків на спільні державні справи, запевняє собі фінансову самостійність. На сю обставину,

---

[1]) Пор. соймові стеноґрафічні звіти з 1868 р., стор. 454—508. Резолюція передрукована м. ин. в отсих публїкаціях: Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 749—751. — Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi 1859—1873, przez Michała Bobrzyńskiego, Władysława Leopolda Jaworskiego i Józefa Milewskiego, Warszawa 1905, стор. 150—153. — Dr. Stanisław Starzyński, Kodeks prawa politycznego czyli Austryackie ustawy konstytucyjne 1848—1903, We Lwowie 1903, стор. 1044—1046.

як побачимо низше, звернули увагу польські політичні писателї в оцінюваню резолюції.

Думки теперішних польських політиків про резолюцію поділені. Так прим. Бобжиньский каже, що „програма, означена так широко, розвільняла зовсім звязок, який лучив Галичину з державою, і творила великий вилім в конституції“[1]). Відповідає йому на се проф. Старжиньский, що „хоч признаємо, що „програма, означена так широко, творила великий вилім в конституції“, одначе не думаємо, щоб вона аж „зовсім розвільняла звязок, який лучив Галичину з державою“; адже звякок Хорватії і Славонії з Угорщиною, опертий на анальогічній підставі, якого примір впливав потягаючо, зовсім не довів до надмірного розвільненя звязку“[2]).

„Найслабшою стороною резолюції — говорить далї проф. Старжиньский — є без сумніву відтятє Галичини від змоги користати з загально-державних жерел доходу і з державних інвестицій в тій висшій мірі, в якій користають краї, не взяті на павшаль, себто не поквітовані певного рода економічною відправою, а далї обниженє політичного впливу і значіня краю в державі через відтятє йому голосу в парляментї в справах, які його безпосередно не обходять“[3]).

Подібно висловляєть ся про четверту точку резолюції проф. Гломбіньский в своїй відомій брошурі про фінансову самостійність Галичини, а також в своїм недавнім відчитї на сю тему, виголошенім у Львові в марті 1912 р.

Та коли в сій справі, виходячи зі становища автономії краю, можна польським політикам признати слушність, то домаганє, щоби в тих справах, що-до яких Державна Рада не має нїякого впливу на Галичину, делєґація галицького сойму через свою присутність в Державній Радї мала вплив на решту держави, не має нїякої оправданої основи.

По ухваленю резолюції польська делєґація галицького краєвого сойму в Державній Радї розпочала заходи за здїйсненє тої резолюції.

---

[1]) Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi, стор. 20.

[2]) „Rozszerzenie autonomii“, статя в жовтневій і падолистовій книжці краківського журнала „Przegląd polski“ з 1910 р., — в жовтневій книжці стор. 80—81.

[3]) Там-же, стор. 80.

БІБЛІОТЕКА ... ІМ. К. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

На найблизшій сесії Державної Ради пос. Зємялковский поставив 26. сїчня 1869 р. внесенє з зазивом до правительства, щоби воно предложило резолюцію палатї послів до конституційного полагодженя. І вже 30. сїчня 1869 р. відбуло ся перше читанє резолюції і відісланє її до конституційної комісії, яка, приступаючи до нарад над нею, перше всего установила, що краєві сойми як такі не мають права ставити безпосередно внесеня в Державній Радї та що правительство не має правного обовязку кождє внесенє краєвого сойму на основі §. 19-ого краєвого статута признавати за своє і вносити як правительственне предложенє.

В мериторичнім полагодженю справи комісія предложила палатї внесенє більшости і два внесеня меншости. Внесенє більшости вважає можливим признати галицькому краєвому соймови з цїлої резолюції тільки компетенцію в справі уряджения палат і орґанів торговельних і взиває палату, щоб та поручила конституційній комісії виробити проєкт реформи §. 11-ого закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. в тім напрямі, щоб законодавство про внутрішнє уряджене палат і орґанів торговельних в Галичинї належало в будучности до компетенції краєвого сойму. Перше внесенє меншости, предложене таки референтом більшости (пос. Кайзером), прилучаючи ся до внесеня більшости, крім сього предкладає, щоби правительство при сповнюваню правительственної і виконуючої власти в Галичинї числило ся з окремішностями й особливими потребами краю, а також, щоби палата зложила заяву, що з тими окремішностями й особливими потребами Галичини числити-меть ся при ухвалюваню окремих законів. Друге внесенє меншости, предложене пос. Зємялковским, домагаєть ся принятя резолюції в цїлости.

Сей звіт комісії роздано в палатї 8. мая 1869 р. Одначе з приводу замкненя сесії справи дефінїтивно не полагоджено[1]).

Польська більшість галицького краєвого сойму на найблизшій соймовій сесії в адресї до корони з 5. падолиста 1869 р. поновила в цїлости резолюцію, а пос. Грохольский поставив її як самостійне посольське внесенє на найблизшій сесії Державної Ради, яка тягла ся від 11. грудня 1869 р. до 8. цьвітня 1870 р.

В комісії, якій передано се внесенє, почали ся торги. Централїстичний кабінет Гаснера, який обняв правлїнє після уступленя ґр. Тафе, наслїдника Байста, опираючи ся на лїберальних

[1]) Див. Starzyński, Kodeks prawa politycznego, 1046—1047.

Німцях, готов був зробити Полякам деякі уступки, коли-б вони згодили ся на безпосередні вибори до Державної Ради, чим правительство хотїло зломити становище Чехів, а також дали запоруку, що галицький краєвий сойм вдоволить ся тими уступками та що настане повне успокоєнє Галичини. Одначе польські посли заявили, що такої запоруки не можуть дати анї тепер анї в будучности[1]), а також не хотїли згодити ся на безпосередні вибори до Державної Ради.

Серед сих торгів член комісії пос. Рехбавер внїс самостійний законопроєкт розширеня автономії Галичини, опертий в загальних основах на резолюції, одначе з відкиненєм та модифікаціями деяких її домагань[2]). Так прим. проєкт Рехбавера постановляв, що коли-б галицький сойм бойкотував Державну Раду, тодї та має право змінити обовязуючий для Галичини виборчий закон до Державної Ради; далї компетенцію галицького краєвого сойму розтягав не на всї справи, обняті резолюцією, а тільки на справи, вичислені в уступі 3. під буквами a), b), d), e) (тільки що-до полїційно-карного законодавства), f) і i).

Одначе більшість комісії не годила ся анї на резолюцію анї на проєкт Рехбавера і готова була згодити ся на розширенє автономії Галичини тільки в отсих справах: a) уряджене торговельних палат; b) законодавство про каси ощадности; c) законодавство в карно-полїційних справах; d) орґанїзація полїтичної адмінїстрації, на скільки вона відносить до управи краєвих і полїційних справ; e) уряджене при найвисшім трибуналї в Відни самостійного віддїлу для Галичини; f) установленє основ научания що-до народних шкіл і ґімназій і законодавство що-до університетів, удержуваних краєм; g) продаванє або обтяжуванє сільних жуп тільки після вислуханя сойму.

Та сї уступки правительство і лїберальна нїмецька більшість робили залежними від висше поданих умов. Коли-ж до згоди в сїй справі не прийшло, більшість комісії приняла 28. марта 1870 р. внесенє, в якім заявляє, що розширенє автономії країв могло би наступити тільки при рівночаснім скріпленю центральної власти, яке можна осягнути тільки через відповідну ре-

[1]) Тут так і нагадуєть ся становище теперішних польських полїтиків супроти українських ломагань, що, мовляв, Поляки перше всего мусять мати запоруку, що Українцї вдоволять ся тим, що дістануть, і понехають дальшу боротьбу.

[2]) Повний текст проєкту Рехбавера див. Kodeks prawa politycznego, стор. 1049—1055

форму виборів до Державної Ради, отже перед тою реформою внесенє Ґрохольского не є до принятя і переходить ся над ним до денного порядку[1]).

Перед повну палату се внесенє комісії знов не прийшло. Поляки, усунувши ся в комісії від голосованя, швидко опісля зложили мандати, потягаючи за собою й инших автономістів. Се довело до упадку кабінету Гаснера, якого місце заняв ґр. Альфред Потоцкий, і до розвязаня Державної Ради і краєвих соймів.

По нових виборах польська соймова більшість, відповідаючи на цїсарський рескрипт до сойму з 15. серпня 1870 р., який в загальній формі заповідав здїйсненє „бажань краю", в адресї до корони з 31. серпня 1870 р. знов поновила резолюцію.

Тимчасом кабінет ґр. Потоцкого вів переговори з Чехами й Поляками і виготовив навіть правительственний проєкт розширеня автономії Галичини. Одначе ся його акція не мала успіху, і він мусїв зробити місце кабінетови ґр. Гогенварта, який обняв правлїнє 4. лютого 1871 р., ставлячи собі за цїль довести до порозуміня з Чехами й Поляками.

Угодову акцію почав кабінет ґр. Гогенварта від Поляків. Д. 11. цьвітня 1871 р. Ґрохольського назначено мінїстром без теки, признаючи йому вплив на полагодженє галицьких справ, а 25. цьвітня того-ж року правительство предложило Державній Радї вироблений за ґр. Потоцкого проєкт розширеня автономії Галичини.

Сей проєкт в справі виборів до Державної Ради санкціонував істнуючий стан, т. є. вибір послів Державної Ради краєвим соймом з-поміж своїх членів (§. 1.), одначе не петріфікував того стану, як сього домагала ся резолюція, тільки застерігав державному законодавству право змін незалежно від волї галицького краєвого сойму (§§. 2. і 6.).

Далї розширяв він компетенцію галицького краєвого сойму (§. 3.) на отсї справи:

„a) законодавство про уряджене торговельних і промислових палат;

„b) в межах державного законодавства про торговельні справи і належитости: законодавство про кредитові й асекураційні заклади, про банки з виїмком банків білєтових і про каси ощадности;

---

[1]) Див. Kodeks prawa politycznego, стор. 1048—1049.

„c) установленє основ научаня в народних школах і ґімназіях, далї законодавство про унїверситети в границях признаної на ту цїль Державною Радою дотації;

„d) полїцийно-карне законодавство, на скільки воно відносить ся до переступленя заборон або наказів краєвих законів, в цїли переведеня їх;

„e) законодавство про виконанє й кошти шупасованя, без нарушеня законодавства, яке на основі §. 11. lit. n) основного державного закона про репрезентацію держави належить до круга дїяльности Державної Ради;

„f) в справах приватно-правного законодавства: законодавство про опіки і кураторії і про поступованє в опікунчих і кураторярних справах, далї всї закони, потрібні до заложеня публичних книг, які мають бути уряджені на основі державного закона;

„g) законодавство про заведенє мирових суддїв і судів для дрібних справ, про їх круг дїяльности і про поступованє перед ними;

„h) законодавство про основні риси орґанїзації істнуючих в краю полїтичних адмінїстраційних властий першої і другої інстанції в границях грошевих засобів, признаних на се Державною Радою в рівнім з иншими краями відношеню. — Коли-б одначе та орґанїзація не відповідала потребам держави, застерігаєть ся державному законодавству установленє в тій цїли власних орґанів з рівночасним відповідним зменшенєм грошевих засобів, признаних краєви на покритє коштів полїтичної адмінїстрації".

Зазначити треба, що проєкт при тім не відмовляв галицьким членам палати послів права участи в дїяльности Державної Ради в справах, які що-до Галичини вилучено з круга дїяльности Державної Ради, значить, в сїм напрямі представляв ся для Поляків корисніїйше, нїж сама резолюція.

В кінцї признавав проєкт Галичинї мінїстра в радї корони (§. 4.) і окремий сенат при найвисшім судовім і касаційнім тритрибуналї в Відні (§. 5.)[1]).

Одначе в комісії проєкт зустрів ся з трудностями зі сторони нїмецьких лїбералів, які годили ся на нього тільки під умовою, що Поляки згодять ся на заведенє безпосередних виборів до Державної Ради з решти країв держави та що парляментарна делеґація галицького краєвого сойму не буде брати участи в Державній Радї в справах, які що-до Галичини не на-

[1]) Див. Kodeks prawa politycznego, стор. 1055—1057.

лежать до компетенції Державної Ради, тільки краєвого сойму. На се знов не годили ся не тільки Пдляки, але передовсім правительство, яке мало на увазї також анальогічні уступки для Чехів. На сім і застрягла справа в комісії.

Тимчасом гр. Гогенварт рішив ся ужити найрадикальнїйшої тактики для осягненя своєї цїли. Розвязав Державну Раду і 8 централїстичних краєвих соймів і перевів нові вибори, по яких звернув усю свою увагу на угоду з Чехами. Результатом сеї акції були: вересневий рескрипт до чеського сойму і принятє чеським соймом нової виборчої ординації, закона про національности і фундаментальних артикулів. Одначе проти такої угоди з Чехами запротестувало спільне правительство (гр. Байст) і правительство угорське (гр. Андраші), і гр. Гогенварт 27. жовтня 1871 р. уступив, а з ним і польський мінїстер Грохольский. Д. 25. падолиста 1871 р. прийшов до власти централїстичний кабінет гр. Аверсперґа, який не ворожив автономістам сповненя їх надїй.

Тимчасом галицький сойм в адресї до корони з 2. жовтня 1871 р. четвертий раз поновив резолюцію, а пос. Зиблікевич поставив її 29. грудня 1871 р. як внесенє в Державній Радї.

В нарадах над сим внесенєм, які сим разом тягли ся без кінця, комісія 13. червня 1872 р. знов ухвалила проєкт розширеня автономії Галичини, одначе, беручи за основу вироблений гр. Потоцким правительственний проєкт гр. Гогенварта, значно погіршувала його.

І так проєкт[1]) забезпечував нїмецьким громадам уживанє нїмецької мови на правах мови краєвої; петріфікувзв нїмецьку мову як викладову в другій гімназії у Львові і в гімназії в Бродах; застерігав державному законодавству рішеня що-до важности сьвідоцтв галицьких наукових закладів, одначе признаючи галицькому краєвому соймови таке саме право в відношеню до сьвідоцтв наукових закладів решти держави; суму, яка мала бути признана Галичинї на кошти просьвіти і полїтичної адмінїстрації, опирав на фактичних податках з 1871 р., а ревізія сеї суми, яка мала відбувати ся що 5 років, мала опирати на зростї або зменшеню анальогічних видатків в рештї держави і на відношеню доходу з безпосередних податків з Галичини до такого-ж доходу з решти держави, — що польські автономісти вважали некорисним; виключав галицьких послів від участи в нарадах Державної Ради над справами, які що-до Галичини вилу-

[1]) Див. Kodeks prawa politycznego стор. 1058—1062.

чено з круга дїяльности Державної Ради; признаючи Галичині мінїстра, стилїзував сю постанову так, що той мінїстер „буде взятий з осіб, приналежних до Галичини“, отже не давав запоруки, що мінїстер буде Поляк; в кінці ставив умову, що проєкт входить житє аж після принятя його до краєвого статута Галичини, до чого — як пише Бобжиньский — „була потрібна присутність трьох четвертих частий усїх членів сойму і згода двох третих частий присутних, а такою більшістю голосів польська більшість в соймі тоді супроти опозиції численних руських послів не розпоряджала“[1]).

При тім усїм над цїлою справою панувала справа безпосередних виборів. Було ясно, що розширенє автономії Галичини Поляки дістануть тільки як заплату за поміч при заведеню безпосередних виборів, і то для цїлої держави, отже не виключаючи й Галичини; коли-ж ся поміч покажеть ся непотрібною, тоді і справа розширеня автономії Галичини стане безпредметовою.

Серед таких обставин поновленє резолюції в пяте і запротестованє проти евентуальности заведеня безпосередних виборів в адресї галицького краєвого сойму до корони з 25. падолиста 1872 р. не мало нїякого реального значіня.

Правительсво, розвязавши чеський сойм, в якім Чехи мали більшість, і осягнувши в Державній Радї більшість двох третин, потрібну для переведеня закона про безпосередні вибори, з поминенєм Поляків, — перевело законопроєкт про безпосередні вибори, не оглядаючи ся на протести автономістів.

Щоби задобрити Поляків, зараз по санкціонованю закона про безпосередні вибори на необсаджене по Грохольскім місце покликано 21. цьвітня 1873 р. Зємялковского. Зрештою Поляки від 1861 р. здобули за богато уступок, щоб могли заризикувати дальшу боротьбу проти корони і правительства. В нововибраній безпосередними виборами Державній Радї польські посли підчас дебати над адресою більшости устами пос. Дунаєвского 18. падолиста 1873 р. заявили, що числячи ся з фактичними відносинами, візьмуть участь в працях Державної Ради, а на найблизшій соймовій сесії внесенє гр. Юрия Чарторискаго, щоби запротестувати проти безпосередних виборів, 5. грудня 1873 р. відкинено без дискусії 73 голосами проти 54.

---

[1]) Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi, стор. 29.

Польські політики погодили ся з дійсністю, особливо, що та дійсність віддавала їм в руки повне пановане над українським народом в Галичині.

„Конституційно-правні здобутки Поляків — пише проф. Бернацік — обмежили ся до того, що 17. цьвітня 1871 р. іменовано з кругів польських послів „міністра без портфелю“ („міністра-земляка“). З того часу се раз-у-раз повторяло ся, одначе становище того міністра ніколи не було законно означене. Отже не є правильно говорити про „міністра для Галичини“; з конституційно-правного становища є він тільки „міністром без портфелю“, а також з конституційно-правного становища не істнує ніяка конечність іменованя такого міністра“[1]).

IV.

Справа розширеня автономії країв в звязку з реформою виборчої ординації до Державної Ради в рр. 1905—1907. — Галицький краєвий закон з 23. цьвітня 1909 р.

Таким чином 5-літня кампанія Поляків і Чехів за розширенє краєвої автономії, а властиво за здійсненє польського і чеського державного права, скінчила ся невдачею. Законні основи краєвої автономії остали для всіх країв австрійської половини держави однакові, т. є. такі, які выросли з конституційних реформ 1860—1867 р. Краєві статути з 26. лютого 1861 р., які точно і виразно означали круг дїяльности краєвих соймів, і основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., який в части (в §. 11.) точно і виразно виймав деякі справи з-під компетенції Державної Ради і відступав їх компетенції краєвих соймів, а в части (в §. 12.) загально постановляв, що всї справи, які не причислено виразно (в §. 11.) до круга дїяльности Державної Ради, належать до компетенції краєвих соймів, — сї два законодатні акти стають основою, на якій всї краї будують своє автономічне житє. Заходи о конституційне розширенє сих основ на довгі лїта припинили ся, і вони відживають аж в рр. 1905—1907., в звязку з заходами о реформу виборчої ординації до Державної Ради на основі загального, рівного, безпосереднього і тайного виборчого права.

---

[1]) Die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 757.

Перед в сих заходах веде польське коло, яке підпирають чеські і нїмецькі консерватисти; головним речником польського кола виступає др. Станислав Старжиньский, професор полїтичного права у львівськім унїверситетї.

Польське коло — як поясняє Старжиньский — „виходило з справедливого заложеня, що від парляменту, вибраного чотирох-членним голосованєм, треба бояти ся централїстичних змагань, бажаня загорнути все в своє володїнє, а рівночасно змагань полагоджувати ті здобуті для себе нові области справ в дусї неприхильнім всякій краєвій і національній окремішности, отже нашим краєвим і національним інтересам“[1]). В перекладї на звичайну мову се значить, що польські консервативні полїтики, стоячи перед конечністю демократизації Державної Ради, порішили укріпити скільки змога своє пановане в галицькім краєвім соймі. Отже годячи ся на демократичну виборчу реформу до Державної Ради, в заплату за сю згоду зажадали — побіч признаня полїтичної переваги Полякам над Українцями в новій виборчій ординації до Державної Ради — також розширеня краєвої автономії, щоб захистити своє пановане в Галичинї перед небажаним впливом демократичного центрального парляменту.

З початку речник польського кола поставив був справу розширеня автономії краю дуже широко: „a) що-до шкільних справ, b) в области язикових справ, c) на полї краєвої культури, d) в области краєвих фінансів через розширенє фінансової самостійности краю, e) що-до права видавати приписи про урядженє державних адмінїстраційних властий“[2]). Одначе підчас торгів в комісії для виборчої реформи, в її субкомітетї і поза кулїсами з партіями і правительством польське коло зредукувало сю свою програму розширеня автономії краю до справ під c) і e), які — як каже Старжиньский — „властиво були вже тільки автономічною інтерпретацією істнуючого стану і могли бути переведені навіть без порушуваня §. 11-ого (закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.), а вимагали тільки певного розширеня §. 12-ого“[3]). І в сих розмірах заходи польського кола увінчали ся успіхом. Державна Рада приняла пропоноване Старжиньским розширенє §. 12-ого закона про репрезентацію дер-

[1]) „Rozszerzenie autonomii“, — в падолистовій книжцї стор. 215—216.

[2]) Там-же, стор. 217.

[3]) Там-же, стор. 219.

жави з 21. грудня 1867 р., а також його резолюцію з означенєм справ, які підходять під понятє краєвої культури і як такі належать до компетенції краєвого сойму.

Таким чином в законї з 26. сїчня 1907 р. (В. д. з., ч. 15.), який зміняє деякі постанови закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., артикул III. розширяє §. 12. того-ж закона, вставляючи в нього два нові уступи.

§. 12. закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. зложений, як відомо, з двох уступів, з яких перший звучить:

„ Всї инші предмети законодавства, які в сїм законї не застережено виразно Державній Радї, належать до круга дїяльности краєвих соймів королївств і країв, заступлених в Державній Радї і будуть полагоджувані конституційно в тих краєвих соймах при їх участи".

По сїм першім уступі закон з 26. сїчня 1907 р. вставляє два нові уступи, а саме:

1) „В справах, які наслїдком того належать на основі краєвих статутів і сього основного закона до круга дїяльности краєвого законодавства, може краєве законодавство видавати потрібні для управильненя тих справ постанови в области карносудового і поліційно-карного законодавства, а також в области законодавства цивільного".

2) „До круга дїяльности краєвого законодавства належать також такі заряджења про орґанїзацію державних адмінїстраційних властий, яких умовою є компетенція краєвого законодавства до орґанїзації автономічних адмінїстраційних властий і які порушають ся в межах основ, застережених на основі §. 11-ого lit. l) сього закона для державного законодавства".

Дотеперішний другий уступ §. 12-ого, що став тепер уступом четвертим, остав, як і уступ перший, без зміни. Він звучить:

„Коли-б одначе котрийсь з краєвих соймів порішив, що сей чи инший оставлений йому предмет законодавства має бути обговорюваний або полагоджений в Державній Радї, то сей предмет переходить на сей раз і для даного сойму до круга дїяльности Державної Ради".

Пригляньмо ся наведеним двом новим уступам §. 12-ого докладнїйше.

Отже перший з них є справдї тільки „автономічною інтерпретацією істнуючого стану", позитивним установленєм того, що §. 11. закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

постановляє в негативній формі. Сей параграф під буквою k) постановляє, що до круга діяльности Державної Ради належить „законодавство карно-судове і поліційно-карне, як також цівільно-правне, з виключенєм законодавства про внутрішне уряджене публичних книг і про такі предмети, які на основі краєвих статутів і сього закона належать до круга діяльности краєвих соймів". Значить, законодавство карно-судове і карно-поліційне, як також цівільно-правне про такі предмети, які на основі краєвих статутів і закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. належать до круга діяльности краєвих соймів, §. 11 k) того-ж закона виключає з круга діяльности Державної Ради і тим самим віддає під компетенцію краєвих соймів. Се власне й установляє в позитивній формі перший з двох нових уступів, вставлених до дотеперішного §. 12-ого закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

Важнїйше значінє для розширеня краєвої автономії має другий уступ. Його провідна думка, — що з компетенції краєвого законодавства до орґанїзації автономних адмінїстраційних властий випливає компетенція того-ж законодавства до видаваня заряджень про орґанїзацію державних адмінїстраційних властий — під умовою, що ті заряджeня не нарушати-муть компетенції Державної Ради, якій на основі §. 11. lit. l) закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. прислугує „законодавство про основні риси орґанїзації судових і адмінїстраційних властий".

Отже „основні риси орґанїзації адмінїстраційних властий" як належали так і належать до компетенції Державної Ради, і тут артикул III. закона з 26. сїчня 1907 р. нїчого не зміняє. Але коли перед тим усе в сїй области, що лежало поза основними рисами, належало до управнень виконуючої власти, то на основі артикулу III. закона з 26. сїчня 1907 р. сї управненя екзекутивної власти обмежені в користь краєвого законодавства. Значить, тут наступило дїйсне розширенє краєвої автономії — коштом управнень виконуючої власти.

Практичне значінє сього розширеня краєвої автономії полягає ось в чім: Як се зазначив один з оборонців внесеня Старжиньского, справоздавець комісії виборчої реформи пос. Ґрабмайр, автономічні і державні адмінїстраційні орґани так звязані з собою і що-до форми устрою і що-до способу та круга діяльности, що реформа одної катеґорії дуже часто впливає посередно

на другу категорію. За примір сього можуть послужити хоч-би староства і повітові ради в Галичині. І при реформі староств могло би показати ся потрібним прим. инакше розграничене круга дїяльности староств і повітових рад. На той випадок другий уступ, вставлений до §. 12-ого закона про репрезентацію держави з 26. грудня 1867 р., застерігає власне рішаючий голос краєвому законодавству.

Додамо, що сим розширенєм краєвої автономії осягнено часть того, чого домагала ся польська резолюція галицького краєвого сойму, в якій знаходимо домаганє, щоби цїле законодавство про основні риси орґанїзації судових і адмінїстраційних властий в Галичинї признати краєвому соймови, і що признавав галицькому краєвому соймови проєкт ґр. Гогенварта з 1871 р. і анальоґічна ухвала парляментарної комісії з 1872 р., де відступаєть ся галицькому краєвому соймови законодавство про основні риси орґанїзації істнуючих в краю полїтичних адмінїстраційних властий першої і другої інстанції. Ріжниця тільки в тім, що з одного боку краєве законодавство дістало тепер значно менші управненя, бо тільки в области поза основними рисами орґанїзації адмінїстраційних властий, приналежними й на далї до круга дїяльности Державної Ради, а за те з другого боку ті управненя дістали краєві сойми всїх країв, заступлених в Державній Радї.

Крім сього Державна Рада, як сказано, приняла також резолюцію Старжиньского з означенєм справ, які підходять під понятє краєвої культури. Причина внесеня сеї резолюції така: Краєвий статут в §. 18. постановляє, що „за краєві справи признаєть ся всї зарядженя в справі краєвої культури". Одначе що належить розуміти під краєвою культурою, сього краєвий статут не каже, і на сїм полї доходило часто до непорозумінь і конфлїктів між краєвими соймами і центральним правительством. Отже резолюція Старжиньского взиває правительство, щоби воно при рішаню, чи якесь законодатне зарядженє має вважати ся справою краєвої культури і наслїдком того належати до компетенції краєвого сойму, держало ся означених в резолюції норм.

Одначе польська більшість галицького сойму, маючи на увазї, що по-перше резолюція не має для правительства такої обовязуючої сили, як закон, а по-друге Державна Рада могла би позбавити її значіня ухваленєм иншої норми в тій самій справі, не вдоволила ся унормованєм понятя краєвої культури при помочи парляментарної резолюції Старжиньского і поспішила

ся надати тій резолюції силу краєвого закона, який може бути змінений тільки иншим краєвим законом.

Се зроблено таким способом, що полагоджуючи внесенє, яке поставив посол Саля (звідси назва сього закона: „lex Sala"), вставлено резолюцію Старжиньского в краєвий статут як §. 18. а) краєвого статута. Сей параґраф на основі краєвого закона з 23. цьвітня 1909 р. (В. кр. з., ч. 42.) звучить:

„Справами краєвої культури признаєть ся всї справи, яких предметом є рільна або лїсна продукція, а також оброблюванє й уживанє призначених для неї просторів краю, а саме: лїсництво, ловецтво, риболовля, плеканє худоби, охорона піль, заряджженя в ціли нищеня рільних і лїсних шкідників, уживанє вод, відводженє їх і охорона перед ними, мелїорації, забудованє гірських потоків, реґуляція і викуп права уживаня лїсів і пасовиск. Належать далї до справ краєвої культури всякі справи аґрарного устрою, з окрема: приписи про вільну подїльність ґрунтів або її обмеженє, про рентові оселї, особливі приписи про подїленє спадків для селянських посїлостий і приписи про аґрарні операції, як також участь в урядженю рільничого кредиту, участь в орґанїзації професій рільничої і лїсної, а також в урядженю відносин робітників і челяди в рільництві і лїсництві".

Таким чином в звязку з демократичною реформою виборчої ординації до Державної Ради наступило розширенє краєвої автономії через артикул III. закона з 26. сїчня 1907 р. і резолюцію Старжиньского для всїх країв, а для Галичини крім того через включенє резолюції Старжиньского до краєвого статута на основі краєвого закона з 23. цьвітня 1909 р.

V.

Справа розширеня краєвої автономії Галичини в звязку з справою реформи виборчої ординації до галицького сойму.

Акцію о розширенє краєвої автономії, яку розпочало польське коло в Державній Радї в звязку з демократичною реформою виборчої ординації до Державної Ради, веде далї польська більшість галицького сойму в звязку з справою соймової виборчої реформи. Як там причиною тої акції було змаганє захистити польське пановане в Галичинї перед небажаним впливом демократичного центрального парляменту, так тут ходить о те,

щоб захистити те пановане перед збільшеним заступництвом українського народу.

Висловом сих польських змагань до розширеня краєвої автономії Галичини являєть ся проєкт реформи краєвого статута, вироблений знов Старжиньским, як референтом соймової комісії виборчої реформи.

В своїм проєктї Старжиньский поставив собі двояку задачу: 1) означити точно теперішну компетенцію галицького краєвого сойму, т. є. зібрати разом і скодифікувати в краєвім статутї всї законні постанови, на яких опираєть ся теперішна компетенція галицького краєвого сойму; 2) розширити компетенцію галицького краєвого сойму на справи, на які вона доси не розтягала ся.

Законними основами теперішної компетенції галицького краєвого сойму являють ся: 1) краєвий статут з 26. лютого 1861 р., головно-ж §. 18. статута, де означені краєві справи; 2) основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1861 р., який всї справи, незастережені в §. 11. для круга дїяльности Державної Ради, признає краєвому законодавству, з окрема-ж цїле законодавство в громадських справах, не згадуючи про нього в §. 11. між справами, застереженими для круга дїяльности Державної Ради; 3) артикул III. закона з 26. сїчня 1907 р., який розширяє §. 12. закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.; 4) краєвий закон з 23. цьвітня 1909 р., який парляментарну резолюцію Старжиньского про справи краєвої культури включає як §. 18. a) до краєвого статута. Всї сї законні основи збирає разом і кодифікує Старжиньский в своїм проєктї як §. 18. краєвого статута.

Для лїпшого перегляду подаємо побіч себе §§. 18. і 18. a) теперішного краєвого статута і §. 18. проєкту Старжиньского:

Теперішний краєвий статут:	**Проєкт Старжиньского[1]):**
§. 18.	§. 18.
За краєві справи признаєть ся:	За краєві справи признаєть ся:
I. Всї заряджења в справі:	I. Всї заряджења і законодавство в справі краєвої культури, при чім за справи краєвої культури признають ся — і т. д. див. §. 18. a) теперішного краєвого статута.
1. краєвої культури;	

[1]) Наводимо з тексту, надрукованого для ужитку соймових послів, стор. 4—5.

2. публичних будівель, ведених коштом краю;

3. добродійних закладів, заосмотрених з краєвих засобів;

4. буджету і складаня краєвих рахунків, як

a) що-до краєвих доходів з управи приналежного до краю маєтку, з податків на краєві ціли і з ужитя краєвого кредиту, так і

b) що-до звичайних і надзвичайних краєвих видатків.

II. Близші розпорядженя в межах загальних законів що-до

1. громадських справ;

2. церковних і шкільних справ;

3. даваня підвод і заосмотрюваня в поживу та кватированя війська; в кінці

II. Всї заряджeня і законодавство в справі

1. публичних будівель, яких кошти покриває ся з краєвих фондів,

2. добродійних закладів, заосмотрених з краєвих фондів,

3. прелїмінаря і краєвих рахункових замкнень, як

a) що до краєвих доходів з управи краєвого маєтку, з оподаткованя на краєві ціли і користаня з кредиту краю, так і

b) що-до звичайних і надзвичайних краєвих видатків.

III. Ціле громадське законодавство разом з законодавством про громади висшого ряду, громадські союзи і повітову самоуправу, а також видаванє в сій справі близших заряджень в границях істнуючих законів; подрібні законодатні постанови в межах державних законів що-до справ шкільних, церковних, даваня підвод і заосмотрюваня в поживу та кватированя війська, а також видаванє близших заряджень в сій справі на основі істнуючих законів.

IV. Законодавство в тих справах, які не відносять ся до прав, обовязків та інтересів, спільних всїм короліствам і краям, заступленим в Державній Радї, і що-до яких не наступило виразне застереженє

їх в §. 11. основного закона з 21. грудня 1867 р., В. д. з. ч. 141., для державного законодавства, а також в справах, що-до яких наступило навіть виразне ствердженє соймової компетенції в §. 12. названого основного закона в тексті, наданім йому законом з 26. сїчня 1907 р., В. д. з. ч. 15.

III. розпорядженя в инших справах, що відносять ся до добра краю і його потреб, які окремими постановами передано краєвій репрезентації.

V. Зарядженя в инших справах, що відносять ся до добробуту, інтересів або потреб краю, які будуть передані краєвій репрезентації спеціяльними зарядженями.

§. 18. a)

Справами краєвої культури признаєть ся — і т. д. див. попереднїй розділ.

Так представляєть ся означенє краєвих справ, приналежних до круга дїяльности краєвого сойму, в проєктї Старжиньского. На скільки знаємо, се означенє мав намісник Бобжиньский на увазї підчас польско-українських переговорів в справі соймової виборчої реформи, предкладаючи в своїм посередничім проєктї, щоби „в краєвім статутї була точно означена теперішна компетенція сойму в тій стилїзації, на яку згодить ся правительство“[1]).

Хоч проєкт Старжиньского в §. 18. фактично не розширює компетенції краєвого сойму, тільки означує його теперішну компетенцію, одначе се означенє має для краєвої автономії конституційно-правне значінє. Теперішна компетенція краєвого сойму опираєть ся тільки в части на краєвім статутї, — в части-ж на державних законах, які можуть бути змінені Державною Радою незалежно від волї галицького краєвого сойму. Коли-ж проєкт Старжиньского став би краєвим законом, тодї означена в §. 18. проєкту компетенція галицькому сойму могла-б бути змінена тільки краєвим законом, отже була-б унезалежнена від Державної Ради.

[1]) „Gazeta lwowska“, ч. 27. з 4. лютого 1912 р.

Крім одноцільного скодифікованя теперішної компетенції галицького сойму проєкт Старжиньского також розширює її на справи, на які вона доси не розтягала ся.

І так коли на основі теперішного краєвого статута (§. 22.) податкове право сойму обнимає тільки „накладанє і побиранє доплат до безпосередних цїсарських податків до висоти 10%, висші-ж доплати до безпосередного податку або инші накладаня краєвих оплат вимагають цїсарського дозволу“, — то проєкт Старжиньского розширяє сю постанову §. 22-ого ось як: „Сойм має право накладати й побирати додатки до безпосередних державних податків до висоти 10% самостійно, а висше 10% за цїсарським затвердженєм; має також право в дорозї краєвого законодавства заводити і побирати самостійні краєві оплати, инші краєві додатки і в кінцї такі краєві податки, яких заведенє не нарушало би компетенції Державної Ради“[1]).

Ся постанова, як бачимо, містить в собі фактичне розширенє компетенції краєвого сойму в области краєвих фінансів в напрямі фінансової самостійности краю, — змаганє, яке зазначив Старжиньский як речник польського кола в Державній Радї підчас заходів о розширенє краєвої автономії в звязку з демократичною виборчою реформою до Державної Ради.

Фактичне розширенє краєвої автономії містить також проєкт Старжиньского в §. 45., який мав би заступити §. 43. теперішного статута. Коли теперішний краєвий статут в §. 43. признає Краєвому Виділови право „видавати оголошеня тільки в переданих йому адмінїстраційних справах“, — то проєкт Старжиньского в §. 45. постановляє: „Краєвий Виділ може видавати розпорядженя і оголошеня, узасаднені в краєвім законодавстві й остаючі в його границях, а не входячі в колїзію з загальним державним законодавством і компетентно виданими розпорядженями державних властий“[2]).

Таким чином проєкт Старжинского кодифікує всї дотеперішні здобутки краєвої автономії, а також розширяє її в напрямі фінансової самостійности краю і виконуючих управнень Краєвого Виділу.

---

[1]) З цитованого висше друкованого тексту, стор. 6.

[2]) Там-же, стор. 11.

VI.

Краєва автономія і правно-політичне положене українського народу.

Представивши історичний розвиток і теперішний стан автономії країв в австрійській конституції, спинимо ся тепер що-до Галичини на питаню, яке ми поставили вже у вступі: Чи ті складові части австрійської держави, які австрійська конституція признає окремими індівідуальностями, справді творять органічні індівідуальности, себто чи територіяльні основи автономії складових частий австрійської держави правильні?

Відповідаючи на се питанє неґативно, мали ми на увазї ті „королївства і краї", які, подібно до австро-угорської монархії, повстали протягом віків з ріжних індівідуальностий, творячи таким чином орґанїзми, тільки штучно злїплені в одну цїлість. Як в цїлій австро-угорській монархії, так і в тих „королївствах і краях" проявляють ся централїстичні і децентралїстичні змаганя. Речниками перших являють ся нації пануючі, речниками других — поневолені. При тім в розвитку конституційного житя в австро-угорській монархії нації, які в окремих „королївствах і краях" являють ся речниками як найдалї йдучого централїзму, рівночасно домагають ся як найдалї йдучої децентралїзації в державі, щоб таким чином мати у себе дома як найбільше свободи в своїх централїстичних змаганях. Навпаки нації поневолені часто стають по сторонї державного централїзму, сподївaючи ся при його помочи ослабити силу централїстичних змаґань тих націй, які безпосередно панують над ними.

До таких „королївств і країв" належить також Галичина, з якої Австрія утворила окрему провінцію хиба на тій основі, що дістала її з подїлу польської держави, бо з історичного, етноґрафічного й полїтичного погляду Галичину годї вважати орґанїчною індівідуальністю. З історичного погляду менша (західна) часть Галичини належить до корінних земель польської держави, — більша (східна), від якої носить назву цїла провінція, була завойована польською державою по упадку галицько-володимирського князївства; з етноґрафічного — західна часть є польська, східна — українська; з полїтичного — між Поляками й Українцями від віків ведеть ся боротьба, в якій Полякам ходить о пановане над українським народом, Українцям — о визволенє з-під польського панованя. До того додаймо, що навіть в польській державі галицько-володомирські землї весь час творили

окрему цїлість під назвою „Руських земель“ (Ziemie ruskię) чи докладнїйше „Руського воєводства“ (Województwo ruskie), а побачимо, що за полїтичною єдністю земель, які Австрія дістала з подїлу Польщі, до того на основі ріжних правно-державних титулів, не промовляла нїяка річева причина, — хиба формальний адмїнїстраційний прінціп, щоб те, що набуто при одній нагоді, творило одну амінїстраційну цїлість, прінціп, який коли й мав би яку рацію істнованя в абсолюстичній державі, то мусїв би її втратити з заведенєм конституції.

І справдї з проголошенєм конституції в Галичинї зразу вибухають дві протилежні національно-полїтичні тенденції. Поляки старають ся використати конституційні свободи в тім напрямі, щоб на території, яка дістала ся Австрії з подїлу Польщі, в як найширших межах здїйснити польське державне право, себто з одної сторони вибороти тій території як найбільшу незалежність від центра держави, з другої-ж утворити з неї як найбільше сцентралїзований державний орґанїзм, який оставав би всеціло під польським панованєм і був продовженєм державного житя польської Річи посполитої. Проти сеї тенденції польського державного централїзму виступають полїтичні змаганя українського народу, щоб визволити ся з-під польського панованя і творити серед автономних країв австрійської держави окрему українську провінцію. „Головна Руська Рада“ шле меморіял за меморіялом, домагаючи ся подїлу Галичини, на що Поляки відповідають протиакцією. Справа подїлу Галичини підносить ся на славянськім конґресї в Празї, в конституційній комісії кромерижського Державного Сойму, обмірковуєть ся в правительственних сферах, які ще перед проголошенєм конституції, в рр. 1846—47., з власної ініціятиви були рішили ся на подїл Галичини. В проєктах державних конституцій перемагає, правда, ідея польського державного централїзму, одначе й українські змаганя не остають без уваги. Кромерижський проєкт дїлить Галичину на на 10 округів, яких означенє має бути переведене з можливо найбільшим узглядненєм національности. Ще далї йде заповіджена в державній конституції з 4. марта 1849 р. краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., яка, зберігаючи єдність краю, дїлить його рівночасно на три рівнорядні автономні области: польську, польсько-українську й українську.

Та поворот до абсолютизму обернув у нїщо сї конституційні здобутки українського народу. Тимчасом десятилїтє абсолютистичної реакції так скріпило польське становище в державі,

що поворот до конституціоналїзму принїс з собою повну побіду польского державного централїзму.

Коли Шмерлїнґ, який по упадку гр. Аґенора Ґолуховского дістав місію переведеня конституційнийних реформ, заповіджених в жовтневім дипльомі, в обіжнику, виданім до намісників, заявив готовість приймати обяви публичної опінії, тодї, — як оповідає Бобжиньский — „ідучи за тою ініціятивою, зібрала ся 31. грудня 1860 р. в Кракові громада поважнїйших горожан Галичини, ухвалила меморіял, який формував полїтичні домаганя, і вибрала депутацію, яка мала його вручити мінїстрови. Меморіял, відкликаючи ся до того, що Поляки, злучені з Українцями, творять історично-полїтичну національну індівідуальність, домагав ся для Галичини, подїленої тодї на два адмінїстраційні округи, одного краєвого сойму з законодатною властю в справах народности, звичаю, обичаю, просьвіти, публичного маєтку і краєвих інститутів, далї обсаджуваня урядів земляками, в кінцї краєвої мови також у внутрішнім урядованю властий і в публичнім вихованю, з признанєм українській мові прав, відповідних її уздібненю. Той меморіял предложила депутація мінїстрови 4. сїчня 1861 р.“[1]). І краєвий статут з 26. лютого 1861 р. — як з признанєм зазначує далї Бобжиньский — „сповнив бажанє, виявлене в меморіялї з 31. грудня 1860 р., т. є. признав єдність краю і сойму“[2]).

Польський меморіял, якого зміст подали ми отсе словами Бобжиньского і якого бажаня сповнив краєвий статут з 26. лютого 1861 р., знаменито характеризує змаганя польського державного централїзму що-до Галичини. Посуваєть ся він так далеко, що відмовляє українському народови всякої національної індівідуальности, тільки конструує з Поляків і Українців одну „історично-полїтичну національну індівідуальність“, очевидно — з польським національним характером. Що більше, тільки польську мову називає він мовою краєвою і домагаєть ся для неї повноти прав у публичнім житю Галичини; українська мова згадуєть ся в меморіялї тільки мимоходом і береть ся в курателю: їй, мовляв не належить ся повнота прав краєвої мови, а тільки „права відповідні її уздібненю“, очевидно — в такій мірі, в якій їх визначать Поляки.

---

[1]) Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi, стор. 7.

[2]) Там-же, стор. 8.

На тім самім становищи негації національної індівідуальности українського народу стоїть також польська розолюція галицького сойму з 24. вересня 1868 р., яка вже навіть і не згадує про те, що в Галичині живе також український нарід, і говорить про „історично-політичну минувшість“, „окрему національність“, „умови національного розвитку“, „національну самоуправу“ Галичини — так, наче-б Галичина справді була національно одноцїльною країною.

Правда, домаганє сеї розолюції, щоби правно-політичне відношенє Галичини до решти держави опирало ся на основах анальогічних до тих, на яких опираєть ся правно-політичне відношенє королївства Хорватії і Славонії до Угорщини, не здійснило ся. Одначе се зовсїм не вплинуло на ослабленє тенденцій польського державного централїзму супроти українського народу, — навпаки, сї тенденції чи не виграли ще від того.

На сїм місци позволю собі висловити — „єретичну“ може — думку, що коли-б Галичина осягнула була державну окремішність в дусї домагань резолюції, тодї умови для боротьби українського народу проти тенденцій польського державного централїзму були би в дечім кориснїйші, нїж в теперішних відносинах. Сила польського державного централїзму, обмежена на Галичину, за слаба, щоби з успіхом здавляти визвольні змаганя українського народу, особливо, що ті змаганя мали би одну ясну цїль: повалене польського державного централїзму. І він швидше чи пізнїйше мусїв би уступити перед натиском українських визвольних змагань. Натомість в теперішних відносинах з одної сторони польський державний централїзм в Галичинї має на свої услуги проти українських визвольних змагань силу цїлої австрійської держави, з другої сторони державне правительство не тільки не дає українському народови нїякої охорони перед змаганями польського державного централїзму, але ще ослаблює силу визвольних змагань українського народу, який примушений вести визвольну боротьбу на два фронти: проти польського правлїня в краю і проти державного правительства, яке охороняє те правлїнє авторітетом і силою цїлої держави.

Таким чином краєва автономія в Австрії стала в Галичинї орудєм польского державного централїзму до вдержаня польського панованя над українським народом. В сїм власне лежить причина української полїтичної боротьби проти краєвої автономії, непримирима опозиція репрезентації українського народу в Державній Радї і краєвім соймі проти всяких проб розширеня

її. Українська політика звертаєть ся не проти прінціпу автономії складових частий держави в інтересї державного централїзму, — як се закидують їй Поляки, — вона бореть ся проти польського державного централїзму, який знайшов своє здійсненє в краєвій автономії Галичини, за автономію українського народу в Австрії.

До осягненя автономії українського народу в Австрії ведуть ріжні шляхи. Отже найперше найрадикальнїйший шлях поділу Галичини на два коронні краї: польський і український, з яких кождий мав би автономію в тих розмірах, в яких признає її всїм „королївствам і краям, заступленим в Державній Радї", австрійська конституція. Тільки на такій національно-територіяльній основі український нарід осягнув би ту повноту автономії, яка можлива в межах австрійської конституції. В менших розмірах признавала українському народови автономію краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., дїлячи край на три автономні области, одначе при збереженю його єдности. В кінцї можлива національна автономія на екстеріторіяльній основі, через національний подїл краєвих институцій правно-публичного житя, якої проби маємо в найновійших краєвих статутах Моравії і Буковини.

І так автономія „королївств і країв, заступлених в Державній Радї", не є автономією народів держави, тільки орудєм державних централїзмів полїтично сильнїйших націй до вдержаня панованя над націями, полїтично слабшими. Обезсилити сї державні централїзми пануючих націй, перемінити автономію країв на автономію народів, се найактуальнїйша проблєма австрійського полїтичного житя, а рівночасно умова успішного розвитку, а може й істнованя австрійської держави.

209449

И 56.998

И 56.998